

PESTIS
K E S Z
ORVOSSAGA,

Az az,

A' MIRIGY halálrol valo rövid
Tracta, mellyben egy Megszomoro-
dottember maga vigasztalálára, a' me-
nyire lehetett felvizsgálta a' Pestisnek
ábrázolását, szerző és érdemlő okait,
végeit, ereit, orvosságait, és mások-
kalis szeretethöl együgyü-
ven közlőtte.

Habakuk 3. v. 5.

Az ő (Isteni) orizájánál jár a' dög-halál, és az ő
labainál mégyenki a' pokol-var, (vagy tü-
zes-keles.)

17/982
M. DC. LXI.

INTÓ JEL.

Egyenes ítéletű Keresztyén Olvasó, meg se gondold hogy e' kis munkácska haszontalan dűcsőség kapdosásért kerülne szem eleibe, vagy penig ha kik e' Traktárol különben értenek, azokkal való úfsók-vonásért: nem vonogatván mindazáltal magát az Isten félelmében s' értelmében való bővebb terjedéstől s' felelettől, ha ugyan kényszerítterik. Hanem bizonyos tzelly, e' rettenetes ostorok között a' Pestü miatt-is meg-keseredett sziveknek vigasztalása, oktatás nélkül való elméknek igazgatása. Ha többet s' jobbat értesz, ély véle, éltesz minket-is: mi most e nyomorgo időben, sok háboruink, nyughatatlanságink, hányodásink miatt, mind az ellenség fegyvere rémítése, s' mind penig a' dög-halálnak szomorú pusztítása rajtunk lévén (oh rettenetes ítéletű Isten) tsal ennyire mehettünk. Nem-is enged e' Traktában bő beszédet, sem e' tsapásnak isteni titkos modja, eszközök szük le-írása, sem a' tudósoknak ezen való nagy villogása, kiknek őszve-békeltetésére nints akaratum sem tehetségünk, a' mint némellyik értelmének kötésére-is, módunk. A' jo lelkek előtt, a' jo dologh való jo szándék-is nem meg-vetendő: ne kárhozzathat a' jo igyekezetet. Vagy ha ez nem tertzik irj jobbat, mi-is örömmel és köszönettel láttunk. Isten valed, és az ő szent orvossága minden nyavalyádban.

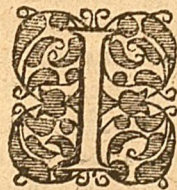
PESTI

PESTIS ORVOSSÁGA,

Mellyet

Őszve-beszélgerés formában, *Dialogismus*ban, egy Sz. az az, Szomorú ember, kérdezkedés és tudakozás által vött, keresztyén V. az az, Vigasztalo baráttyátol.

Sz.

Gen meg-szomorodtam, szelmes Atyámfia, az Istennek e' rajtunk lévő rettenetes tsapási között: vagyoné valami vigasztalásra való ajándékok, mellyel el-badjatt szívemet enyhitethetné?

V. A' vigasztalás nem egyéb, hanem a' bánat vagy félelem ellen való meg-erősítés. Ennek adásában én igen gyenge eszköz vagyok, hanem a' minden vigasztalásnak Istene, 2 Cor. 1. 3. 4. az ő szelmes Fia által bővölködteti a' vigasztalást a' szomorúságok bővségéhez kepest, 2 Cor. 1. 5. Ki-is a' Sz. Leletet vigasztaloul küldi hozzánk, Ján. 14. és 15. és 16. Ősztán a' szent irás, Rom. 15. 4. és egyéb külfő belső eszközök-is nyujthatnak illendő vigasztalást.

talált. De mi dolgon szomorodtál-meg ennyire?

Sz. Elég ostroma vagyok ugyan az Istennek e' bűnös országban, de leg-közelebb, a' Pestis vagy Dög-halál pusztítása keserített igen meg.

V. Nem igen helyes e' felettébb való szomorúság: mert az éhség és ellenfégy fegyveréhez képest, ez őstör kíváncsú és válsztafra való, a' mint a' Dávid példája mutatja, 2 Sam. 24. 2 Kron. 21. Azt mondja az Isten-is Jeremiás által, Jer. 22. 10. *Ne sírjátok a' meg-holtat, és ne bánkodjatok azon: síratván sírjátok a' fogságra menőt, mert nem tér vissz a többé.* Ezekben a' síralmas esztendőben meg-tanulhattuk volna, s' most-is eléggé vehetnők eszünkbe, min kellene derékképpen bánkodnunk és szomorkodnunk. Miglen azért itt-is az orvosásgokhoz derekasban nyulnánk, enyhítsed szomorúságot az Isten áldott gondviselésével; törd-meg igaz alázatossággal penitentia tarto szivedet; olvasd vagy halgasd a' többi között bár csak a' 91 Soltárt, és bizd igaz hiteddel az Ur kezére magadot.

Sz. Mitsoda hát a' Dög-halál, hogy az-is ennyi síralmat és szomorúságot hoz?

V. A' Magyarok a' Dög-halált azért magyarázzák, úgy tettik, a' dőgről, hogy a' mint a' meg-holt test bűdös, dögös szaggal nagyon, és irtoztat: úgy ez-is ártalmas dögével bűzével sokakat meg-velzteget, rémit, pusztit. Vagy azért mondatik így, mivel nem erőszakos halál; a' mint hogy a' melly ok-talan állat nem erőszakos halállal, nem ölés miatt hal-meg, a' Magyarok dög-gel holtak szokták mon-

dani;

dani; ez nevezetben-is talám erre néztek. Nevezik Mirigy halálnak-is, a' Pestisnek kis tsomójáról, a' mirigről. E' fzo penig Mirigy láttatik jőni a' méregről: mivel e' nyavalya felette mérges.

Deakul *Pestis*, mint ha volna *Pereftis*, megéfttek, [*à peredo, peres, pereft, quia pereft sen peredit multos*] mivel sokakat mint egy el-éftzen, meg-éftzen, és el-fogyat. A' szent betűben Sidoul igen fontoson jegyző igével *Déber*-nek mondatik, és annyit téftzen, mint beszéd nélkül, fzo nélkül való állapot: [*Per antiphrasin* δύο τῷ *Dabar, Locutus est*] mert a' meg-holt dög test semmit nem szol, befzél; téftzen meg-hódoltatást-is, [*ab Hibdir, Psal. 47. 4. & 18. 48.*] mert birodalma, szava és parantsolattya alá hajt töméntelen sokaságokat, kiknek helyeket pusztává [*Midbár*] befzélgetés nélkül való tágaságokká téftzi. Mondatik Ki-vágo Mirigynek-is, *Kéreb*, Solt. 91. 6. Hof. 13. 14. A' Chaldeusnál *Mota, Mors*, halál, ugyan azt téftzi, *per excellentiam*, kiváltképpen való szoros jegyzése szerént: a' Székely atyafiak közt-is a' Pestist igen illendő szoval Nagy halálnak hívják. Ehez járul a' Syrus régibb forditonál, Mát. 24. 7. *Motene, Mortes*, halálok. Görög nyelven *Λοιμος, Loimos*, mellyről azt mondja Hippocrates hogy *ἰσχυρὸν νόσημα*, közönséges nyavalya, melly a' népet szerte fzélllyel pusztittya. Láddé azért hogy magán a' dög-halál, ha csak nevezetben gondolod-is, ha fellyebb nem emeled elmédet, a' szomorúságra nem kevés okot ad.

Sz. De mi lehet még-is a' Dög-halál?

V. Könnyen fel-talál ez minket, de mi való-ba nehezen ötet természetiben, nem tsuda hát, ha én itt mindennek eleget nem tehetek. Nem-is szol-lunk most az oktalán állatok és földi termések dög-géről, hanem arról melly az embereket emészti. Ezt-is penig tökéletesen meg nem határozhattuk, hanem értelmünk szeréntilyen le-írását adjuk. E' dög-halál azért az Istennek olly közönséges tsapá-sa, mellyel a' bűnökért Angyaloknak tsapdosása, vagy az éltető égnek (*aérnek*) meg-veszése által, vagy egyebként-is, ha ő Felsége úgy akarja, az em-beri társaságot hirtelen meg-pusztítja.

Sz. Miért mondod Isten tsapásának?

V. 1. Mert az Isten a' mint az életnek, úgy az halálnak Ura, 1 Sam. 2. 6. 2. Mert az Isten bünteti-meg azokat a' bűnöket-is, mellyeket az em-berek büntetetlen hadnak, Lev. 20 4. 5. Kijöv. 5. 3. 3. Mert az Isten a' kiket akar a' Pestissel meg-öl, a' kiket akar attól meg-oltalmaz, Kijöv. 12. Solt. 9 1. 4. Mert az ő haragja itt igen rettenetes, és mint egy meg-engesztelhetetlen a' fok bűnök miatt, Hab. 3. 5. Ezech. 13. 19. 20. 5. Mert emberekre nézve ti-kos, él-rejtett és tsudás dolgok forognak a' Pes-tisben, úgy hogy meg kell vallanunk mint a' Pha-rao böltsei a' tetvek felől, hogy *Istennek ujja ez*. Nem-is találatott még ez ideig senki, ki a' Pestis-nek természetit és titkait valóágóssan meg-jelen-terte volna, annyira magának tartotta Isten e' tsapásnak mivoltát: mellyet magad-is eszedbe vehetsz, ha a'

ha a' Pestisnek eredet, mérgét, el-származását, szerzeményit és orvosságit vizsgálod. Mert noha ezekhez vetettek ugyan valamit a' természet vizsgálók, de még soha bizonyóssan végére nem mehet-tek, mitsodás eredeti lehet mindenkor, minéműs mérge vagyon, mint származik tovább vagy mint ragad-el, mi az oka magára a' Pestisre nézve, (mert az Isten igazgatására nézve mindenké bizonyofok) hogy néha nem mindjárt, néha nagy hirtelenséggel meg-fojtya az embert. A' historiák bizonyították, hogy néha pestiskor estve jó egészséggben le-feküdt az ember, reggel halva, vagy olly mély álomban ta-láltak, mellyből soha fel nem költ. Azt mondja Cardanus hogy A. 1524. Mediolanumban pestiskor fok vastag egészségű emberek hat vagy nyoltz ora alatt meg-holtak. Más bizonyításból azt mondja, hogy a' lágy kenyér pestiskor étszakára ki-tétetett, és virrattig né tsak meg-peniszedett (az *aértől*) ha-nem meg-is férgesedett. Agricola azt írja hogy egy-helt a' mig az Isteni szolgálat véghez ment, a' tem-plomban nyolczvan ember holt-meg, noha mikor bé-mentek semmi nyavalyájok nem tettzett. Ismét hogy némelly Pestis egy nemzetséget bánt, mást nem annyira; némelly a' gyermekeket, nem a' ko-rofokot; némelly a' vastag egészségűeket, nem a' be-tegefekeket; némelly a' barmokot, nem az embereket, &c. Orvoslása-is e' nyavalyának igen bizony-talan, mellyről ugyan nehéz panaszok vagyon né-melly Orvokoknak, a' többi között Sennertusnak és Jul. Palmariusnak, hogy egyéb mérges nyavalyákra,

ugymint étetéfre, kégyo és scorio maráfra, dühös eb izagatáfra, franczura, mind inkább találtatik orvosság, de a' Pestifre még semmi, vagy igen kevés, vagy igen bizonytalan. Ezeket én nem azért hozom elő, hogy a' jó orvosságoktól (ha hol olyanok találtatnak) valakit idegenitse, hanem hogy az Istennek kezét, titkos tselekedő erejét tanítsam kíváltképpen betsültetni, és az ő haragját igaz meg-téréssel engesztelni.

Sz. Hát közönséges tsapásnak miért mondd?

V. 1. Mert az Istennek e' négy tsapási, az Eh-fég, Fegyver, Dög-halál és a' Vadak, igen közönségessek, s' látod azoknak egyike ez, Ezech. 14. 21. ezekkel is szokta ő Felfége gyakortább az embereket mind fenyegetni s' mind meg-verní. 2. Mert a' közönséges bűnöknek tulajdon és illendő, az az, közönséges gyűmöltse. 3. Mert ezzel nem csak egy két ember szokott ostromoztatni, hanem egész társaság, néha egész ország, tartomány, város, &c. és ezekben minden rendel, nemessel nemtelennel, gyermekkel időssel, szabadossal szolgálal elegyesleg kőz, ha szintén néha egy kevesé külömbözést részen is benne. 4. Mert mind hűvek mind hitetlenek, jók és gonoszok ebben egyaránt meghalnak. Noha szokszor, a' mint láttuk, sok istenes emberek ebben el-mulnak, sok istentelenek meg-maradnak.

Sz. Mivel tudom hát én itt magamat vigasztalni, ha ez aránt az hitetlenek is egy sorban vannak az hűvekkel, ók is szintén úgy meghalnak a' Pestiffel

Pestiffel mint az idvezülendő emberek?

V. Ha még akkor is elég vigasztalást talál az hű ember, mikor az hitetlenek boldog állapotban vannak, viragoznak, Solt. 37. annál inkább midőn azokra is az Istennek sulyos keze száll. Itt azért ezt gondold-meg vigasztalásodra: 1. Hogy ha hiteddel a' Jesus Kristust meg-fogtad, ha a' pestiffel halves meg, bizonyos lehetz abban, hogy ő te éretted az halálnak erejét el-vőtte, Sid. 2. 14. és mérges fulakját ki-vonta, 1 Cor. 15. 56. ez is volt a' Kristus halálának vége, Sid. 2. 15. hogy minket az halál félelmetől meg-szabadítana. 11. Meg kell nyugodnod az Istennek gondviselésében, kinek hire s' akarattya nélkül csak egy hajad szála sem esik-el, Mat. 10. 30. nem hogy életed. 111. Drágalátos az hűeknek halála az Isten szemei előtt, Solt. 72. 14. és Solt. 116. 15. és az ő szerelmétől sem az halál, sem egyéb dolog őket el nem szakaszthattya, Rom. 8. 38. 1v. Jó lelki-esmérettel lévén a' keresztyén ember, és az ő hitinek gyűmöltisvel, Tselek. 24. 15. 16. vigan várja mindenkor az ő el-ofzlatását, Philip. 1. 23. mert a' Kristus az halálban is neki nyeresége, v. 21. és az ő le-tört kéntset várja bizonyofon, 2 Tim. 1. 12. Ezek és hasonlo dolgok nem illetik az hitetleneket.

Sz. Mi végre botsattya tehát Isten e' tsapást az emberekre?

V. Közönséges vége ennek, a' mint egyéb tsapásoknak is az, hogy a' vakmerő gonoszok megbüntetessenek; a' meg-térendők meg-térítessenek; a' meg-tértek pedig fel-serkentessenek, és valóságoson

goffon meg-probáltassanak. Kiváltképpen pedig hogy meg-láttassa az Isten mint szeretik az emberek egymást, az egészségek a' beteget, a' gazdák a' szolgákat, az atyafiak az atyafiakat, a' gazdagok a' szegényeket; Mint járnak-el a' tisztviselők az ő hivatalyokban, az Egyházi szolgák a' buzgótságban, a' külföldi igazgatók a' hűségben, az Orvokok az orvoslásban: Hogy magok menthetetlenné tegye a' meg-átalkodott gonoszokat, ha e' tsapást-is látván, nem akarnak meg-térni.

Sz. Ertem már miért mondatik az Isten közönséges tsapásának, mond-meg azt-is miért származik e' tsapás?

V. Azt mondók a' meg-határozásban, hogy a' bűnökért: mert minden bűnök elegendő okok az Isten tsapásának el-hozására, de nevezetesen ilyen bűnökért szokta az Isten a' dög-halált az emberekre bocsátani: i. Az Isten ellen való szofogatlan-ságért és meg-keményedésért, Kijöv. 12. 29. főt még a' barmokat-is az emberek meg-átalkodásáért, ugyan ott, és Kijöv. 9. 3. 6. ii. Az Istenhez való hihetlenségért, Num. 14. 11. 12. iii. Az Isten beszédinek meg-utálásáért, Levit. 26. 14. 25. Deut. 28. 21. iv. A' fel-fuvalkodásért, kevélységért, mint a' Sidokra Dávid idejében, 2 Sam. 24. 1. i Chron. 21. 1. v. A' bálványozásért, és egyéb meg-fzokott bűnökért, melyek a' tisztviselőktől meg nem büntettetnek, Jer. 15. és 21. Ezech. 5. 11. 12. és 6. 13. és 14. 2. és 33. 25. vi. A' felső Magistatushoz való engedetlenségért, ha szintén pogány-is az, Jer.

az, Jer. 27. v. 8. és c. 29. v. 17. 18. 19.

Sz. Ugy tétzik hogy nem mindenkor a' bűnökért, s' még pedig ilyenekért származik a' dög-halál, mert a' Dávid idejében-is, ama' nagy pestisben ártatlan vala a' kölség, a' Dávid vétkezett vala egyedül, a' mint maga meg-vallá, 2 Király. 24. v. 17. i Chron. 21.

V. Az Istent az ő igazsága s' jófága soha reá né vífzi, hogy tsak egy büntetést-is, a' melly tulajdonképpen büntetés, valakire ok nélkül hozzon; ha szintén nem azért a' bűnért-is, mellyet mi gondolnánk, vagy ha nem arra a' végre-is, mellyet mi alitanánk, a' mint Idvezítőnk mutattya, Ján. 9. 2. 3. és a' Job Pátriárcha példája-is bizonyítja, Job. 1. és 2. Hogy pedig Dávid az Izraelt menti, s' magát bűnössé teszi, igen istenesen tselekeszi; Tudta hogy *Quicquid delirant Domini, plectuntur Achivi*. Valamit vétkeznek az Urak, de a' szegény kölség lakol érte. (Vajha e' siralmas időkben ezt tselekedték volna a' mi Uraink!) mert maga kiváltképpen, nagyobb börtánkozással, az Istennek több ajándéki ellen vétkezett vala, osztán, fő és első eszköz vala ez Isten tsapásának fiettetésére, derék érdemlő ok el-hozására, s' ezért kárhoztattya annyira magát. De a' k' ősfég sem volt bűn nélkül, a' mint világossan adja előnkbe az Istennek Lelke, 2 Király. 24. 1. hogy felgerjedett az ő haragja az Izraelitákra. Miért vallyó? Bizonyára nem ok nélkül, úgy bihettyük, nem-is annyira más bűneiért, mint a' magokéért. Gyanítanak némellyek egynéhányféle bűnököt, de helyesebben

febben azt gondolhatod s' mondhatod; 1. hogy a' melly bűnért azt a' pestist Isten rájok hozta, annak javallói lehettek, ez pedig nem kitsiny vétek, Ró. 1. 32. Továbbá 2. hogy tehetségek szerént annak a' bűnnek ellene nem állottanak, avagy csak meg nem feddették, igen vékeztenek, mint 1 Cor. 2. 6. Es így részefülvén a' bűnben, részefültek a' büntetésben is.

Sz. Micsoda eszközök által szokta Isten a' dög-halállal való tsapását gyakorlani?

V. Két félek azok, természet felett valók, és a' természetben forgók: a' mint hogy két rendbéli eszközket jelenténk oda fel, az Angyalokat, és a' megvesztett éltető eget. Az Angyalokat természet felett való eszközöknek mondhatod, az éltető eget természetben forgónak. Noha némelyek azt tartják, hogy néha semmi efféle eszköz nincsen a' pestisben. Hogy pedig elsőben is az Angyalok ez Isten tsapásának eszköze legyenek, meg-tettzik a' dávid idejébéli dög-halálnak históriájából, 2 Sam. 24. 13. 16. 17. az Egiptomi első szűlőttek példájából, Exod. 12. 29. a' Sennacherib táborában fáz nyolczvanötezer embernek egy éjjel meg-halásából; mert e' tsapást, Esa. 37. 36. és 2 Kir. 19. 35. fokban dög-halálnak mondják, Lásd erről Ezechielnél is c. 9. v. 1. 5. 6. és c. 10. v. 2. 6. 7. Mitsodás formán élnek pedig az Angyalok, e' tsapásban, a' mint hogy tudunk nem felettéb szűklég, úgy az Isten Leike is az írásban el-hal-gatta: ki-vont fegyverrel való vágásnak vagy tsapásnak mondja ugyan, 1 Chron. 12. 16. de minéműs,

és mi

és mi formán legyen az, bővebben ki nem fejezi. Ennek felette némelyek úgy itélnek, hogy nem csak a' jo Angyalok, hanem a' gonoszok is, az ördögök, eszköze ez Isten tsapásának, a' mint hogy az istenteleneknek meg-büntetésére (minéműek is sokan hal-meg e' tsapásban) azokat az ártalmas lelkeket sok-szor ki-bocsátta. Bizonyittyák ezt, Solt. 78. 49. holott az íratik, a' mint a' közönséges Magyar fordítás is tartja, hogy bocsátott rájok (tudniillik az Egiptomiakra) gonosz Angyalokat, kik a' többi között dög-halállal is tsapkodtanak, v. 50. Mindazonáltal még az Isten felő emberekre is ki-bocsátta az Isten néha a' Sátánt, azoknak meg-probáltatásokra, mint a' Job Pátriarchának is példája mutatja, kinek gyermeket egy orában meg-ölé. Ugy is értik némelyek hogy pestis, vagy pokolvar volt az, a' mellyel magát e' szent embert tetőtől fogva talpig a' Sátán meg-verte volt, Job. 2. 7. de ha szintén pestis nem volt is, úgy gondolkozhatol, hogy ha Jobot s' másokat az ördög olyan mérges fekélyekkel meg-verhetett, mirigyel, pestissel is pusztíthat, az Istennek tsudálatos engedelmeiből. Annak felette, ha a' Sátán az ő tagjai által, ugymint a' bűjös-bájosfok és ördöngösök által nagy dolgokat vihet veghez, tehát magának is arra nagy ereje vagyon. Wierus lib. 2. c. 50. de *Præstigiis demonum* azt írja, ha való, hogy egy Olasz országi városban egykor a' Pestis fentén meg-fizűnt volt, azonban egynehány bűjös-bájos emberek, férfiak s' asszonyok őszve adván magokot, olly mérges kenedekkel (az ördög oktatásából

tesinál-

tsinálván azt) kenték-meg fok ajtóknak fogontóját, kilínsit, hogy annak illetése miatt nagy fokban meg-holtanak, és ismét a' Pestis meg-újult a' városban. Azon Wicrus írja, hogy Pádvában-is 1555. esztendőben, egy Spaniol barbély, egy Antal szerzetes való Bárt, és egy halott-hordo vagy lélek-lefő ember, a' városon széllyel hánt őrdőgi kötőlékekkel, mérges fűzött fonalakkal tartották és ujjétották a' Pestist. Melly gonofságok ki-tudódván, fejekkel fizettek ök-is. Lehet azért a' Sáránnak nag' hatalma e' tsapásban, noha az Istennek engedelme; és a' tölvetett határon kívül nem nyargalhat.

Sz. Az éltető ég leheté elzköze a' Pestisnek?

V. Ugy értnek a' tudósok közönségesebben, a' mint Cardanus-is jelenté az *aëren* egy étsaka megveszett, dőglött kenyérnek példájában: ugyan-is midőn ez éltető ég (*aër*) mellyet ki s bé szivunk, az Isten igazságos ítéletiből meg-vész, könnyen megveszhet testünk-is, mert a' bé-szivott *aër* elegyedik a' mi vérünkkel és egyéb belső nedveségünkkel, mellyből a' test-is meg-veszvé, a' pestisnek kiváltképpen való mérge, néha látható s néha meg nem teztő jelekkel, valamelly részünket el-fogja, melly után vagy hamar halál, vagy penig csak nehéz fájdalom következik.

Sz. Honnan származik vallyon ez ilyen megveszés vagy dögöség az éltető égre?

V. Ki nem rekeszvé az Istennek igazságos és szabados igazgatását, ilyen okokat mutat itt a' természet vizsgálóknak szorgalmatossága, (noha ezek sem

zek sem mindenkor tsalhatatlanok) 1. A' két nagy lámpásokban a' Napban és Holdban való fogyatkozások meg-vesztegetik az *aërt*, főképpen ha a' fogyatkozás olyan égi jelben talál lenni, a' melly tűz vagy *aër* természetű, mint a' Kos, Lóvő, Mérték, Kettős, &c. kiváltképpen penig a' Napban való fogyatkozás hathatósabb, a' mint ezt mind a' természeti ok, mind az *experientia*, próbált példa mutatya. 11. Némelly tsillagzatok, *constellatiok*-is szerezhetik ez ilyen meg-veszést, midőn p. o. az heves Mars az hideg Saturnussal öszve-foglaltatik; holott az hévségnek és hidegnek mértékletlen öszve timporálása könnyen meg-veszést, veszedelmet szerezhet. 111. A' föld színén, vagy ahhoz közel meg-sorvadott, bűdösödött fok dögök-is nem kitsinné vesztegetik-meg az éltető eget; hasonloképpen a' megbűshött álló vizek, el nem tisztított bűdös ganék. Mellyre nézve tsuda ha némellyeknek az undok bűzők használnak a' Pestis ellen, ugymint bűdös bakoknak, árnyék-székeknek, holt dögöknek szagja: hanem ha úgy, a' mint néha egyik mérge a' máfikot űzi, de kétséges szolgálat annak javára a' kiből űzi avagy nem. 1v. A' föld indulást és dögös helyekről fuvo szeleket-is okozzák némellyek; meg-is lehet, ha a' természeti okokat Isten meg nem gátollya vagy orvosollya. v. Néha a' meg-előző éhlég, felettebb való hévség, vagy hidegség, nedves *aër*-is szerzi a' Pestist: Néha penig femmi ilyen okokat, mellyeket meg-jedzünk, ember a' pestisben észébe nem vehet.

Sz. Hi-

Sz. Hiszem az éltető ég (*aër*) ottan ottan változik, hol a' szelek, hol esők, záporok, tűzek, hol egyéb dolgok által, hogy maradhat tehát e' dögöség az *aër*ben?

V. Igen-is meg-maradhat, 1. Ha az Isten úgy akarja az emberek büntetésére és ostorozására. 2. Ha valamely szerző okok hathatossan és erőssen tselekeznek valamit eleve; más következő gyengébb szerző okok nem bonthatták azt el menten. Így ha hathatósabb szerző okok, ugymint a' nap, hold, tsillagok, &c. szerzették a' dögöt az *aër*ben, szelek, esők, és egyéb apróbb dolgok menten el nem bonthatták, ha szintén valami változást tésznek-is benne. 3. Ha mely dolog *habitus*á, mint egy meg-rögzött minéműséggé változik valamiben, emberben vagy egyebben, nehezen vehetni azt ki belőle; így ha a' bűdőség meg-rögzik, erőt veszzen valahol, nem menten tisztul-el onnét. 4. Oszán a' mint meg-mondók, hogy tsudálatos titkos munkája vagyon itt az Istennek, mellynek éppen végére nem mehetünk; úgy tsudálatossan tselekedhetik az *aër*ben-is, ha akar, más eszköz nélkül-is botsáthat meg-veszté az éltető égre, vagy ha eszközök által botsát-is, mindaddig meg-tarthattya a' népen mellyet büntetni akar, minden egyéb eszközök ellen, vala-mig az ő büntető, látogató akarattya véghez megye.

Sz. Hogy tsármazhatik dögöség az éltető égre azoktól a' szép világosító lámpásoktól, naptól, holdtól, és egyéb tsillagoktól, hol ott azok az ő természetekben jók, igen tiszták, és nem dögösök.

V. Ugy

V. Ugy vagyon, mindenek igen nagy jószágban teremtettek kezdetben Istentől; de 1. Az embernek esete és bűne miatt minden ég alatt való teremtetett dolog hejában-valóság és mulandóság alá vettetett, azt mondja a' szent Pál Rom. 8. 20. nem tsuda tehát ha a' tsillagok-is efféle vesztélyt szereznek e' földön. 2. A' szent Angyalok noha meg-maradtak az ő épíletekben, tsiztafágokban, mindazáltal a' mint meg-értők, azok-is szerzik néha a' dög-halált, ő magok jók és tiszták lévén. Tudniillik mert ők-is a' bűnnek ellenségi, és mikor az Isten nekik parantsollya, meg-torollyák azt. Így ha szintén a' tsillagok önnön magokban minden mocsok és fogyatkozás nélkül volnának-is, eszközözi lehetnek mindazonáltal a' dögöségnek.

Sz. Hiszem azt mondja az Isten, Jer. 10. 2. hogy nem kell az égi jelektől félnünk, miképpen származnék hát azoktól illy rettenetes veszedelem?

V. Vedd észedbe, 1. Semmitől nem kell félnünk, ha méltó okot nem adunk attól való meg-ijedésre: tsak vessük-el uralkodó bűneinket, még magától az élő Istentől se féllünk, tudniillik el-idegenítő félelemmel; mert ez jele hogy édes Atyánk az Ur Christusban. Így az Angyaloktól sem kell félnünk, kik egyéb aránteszközö a' pestisnek. 2. Nem minden égi jelek azok a' világosító lámpások, tsillagzatok, mellyekről itt a' szo vagyon. 3. A' pogányok féltének ugyan az égi tsillagoktól, naptól, holdtól, és egyéb égi seregektől, el-hívén azt hogy ha illendő tisztetletet nem tésznek nekik, sok gonosz

nosz veszedelem következik rájuk. Illyen értelemben voltak a' maradék Sidok-is, Jer. 44. 17. 18. 19. Méltán tilalmazza tehát e' félelemtől óker, mivel hogy az Ur, a' Jehova volt ő Istenek, kiől félniük kellett, ki nélkül az égi seregek semmit nem tettek. Mert noha az első teremtésben minden égi dolgokba, tsillagokba, hathatós erő oltatott, mellyel ez ide alá való dolgokra-is erejeket le-származtathatnák, mindazáltal Istennek intézése, igazgatása, és akarattya nélkül semmit nem tselekedhetnek.

Sz. Mitsoda jelei lehetnek a' Pestifnek?

V. Azok vagy elől-járnak a' Pestiften, vagy azaz együtt; mindenik helt penig igen nyilván való jelek azok a' bűnök, mellyeket oda fel pag. 10. számlálgatánk: de a' természeti dolgokban-is számlálnak némellyek efféle Pestift meg-előző jeleket; Minéműek, Az ő természetit hirtelen változtató, a'v, (élterő é) sűrű fellegek, sokáig tartó ködök, temédek és lágy meleg szelek, viznek földnek sokáig fűstöltség, dohofsága, földi némelly apro bogaraknak, vad gyümölcsöknek, gombáknak, &c. bőven termések, halaknak s' egyéb állatoknak izetlenedések, szokatlan hideg-lelések, heves nyavalyák, &c. A' Pestiffel együtt járó jeleknek fel-keresésében penig nem kell talám felettéb munkálkodni; mert kellese felett-is ki-mutatatta a' mirigy magát, mind a' maga tsomójával, s' mind penig néha pokol varakkal. Mindazáltal némelly jegyeket ugyan meg-jegyezhetz, mellyek ha nem mindenkor-is, de többire igen nyilván meg-jelentik a' Pestifnek vagy igen közel

közel, vagy ugyan jelen-létét, ugymint a' rendetlen hideg-lelés, nehezen lélegzés, az ér-verésnek (pulsusnak) hirtelen erőtlenedése, az egész testnek hamar el-nehezedeése, fel-gyulladás, nagy szomjuhozás; néha hagymáz, alhatlanág, néha penig igen mély álom, száznak meg-veszése, has menés, szemnek meg-homályosodása, halál szeplők, a' kis gyermekekben néha a' gélészták. Ez jelek között némellyiket néha hamar halál követi, némellyiket sokszor egészségre fordulás.

Sz. Vagyoné hát valami orvosság, mellyel a' Pestifet helyen s' időn élhetni?

V. Vagyó noha bűkön: de hog' elméd a' közönséges tudatlansággal vagy inkább bolondsággal együtt ne tégygdedezzen, háritsuk-el elsőben a' gonosz orvosságokat, az után jelentünk jobbakot, halznosbakt és idvességesbket Isten segítségé által.

Sz. Örömet hallóm én azokat, mert tudom hogy nem kevés vigasztalásomra szolgálnak.

V. Min'hog' a' pokolbéli ördög, nem tsak a' kedvünk szertent való dolgokat, hanem a' kedvetleneket-is, (még inkább penig azokat) kárhozatunkra akarja fordítani, adott az emberek eleibe olyan veszedelmes orvosságokat, mellyekkel nem hogy megmaradást és boldogságot, hanem örök veszedelmet igyekezik szerezni: azok penig kiváltképpen négy rendbéliék, ördöngöfök, babonások, bálványozók, kegyetlenek.

Sz. Mitsodások az ördöngös orvosságok?

V. Noha minden gonosz az ördög találmánya,

mindazáltal itt főképpen az mondatik ördögös orvosságnak, a' melly egyenesen magát az ördögöt tisztelteti. Illyen orvosság volt Romában, a' Pestis uralkodván, midőn ördögi mesterféggel a' régen meg-holt Æsculapiust kégyo formában a' földből ki-hitták, (Livius lib. 2. Valerius Max. lib. 1. c. 8. Plutarchus in Coriolano.) Ugyan Romában hatodik Adorján Pápa idejében 1522-ben egy Görög Demeter nevű ördögös ember, midőn egy bikát, kit fülébe való bűjös-bájos sugásával, és eggyik szarvának meg-hatásával meg-szelidített vala, meg-áldozott volna, a' Pestis meg-szűnék. Ördögtől talált orvosság az-is, midőn a' dög-halálnak megszüntetésére, meg-holt és el-is temettetett embereket vagy meg-nyakaznak vagy meg-égetnek, a' mint szoktak (ugy értettük) néhol az Oláhok tselekedni, és Sennertus-is lib. 4. c. 4. p. 7. 29. affélékről emlekezik. Mivel azért akkor szűnik-meg néha a' Pestis, midőn efféle tilalmas orvosságok gyakoroltatnak; a' lelkekben meg-szédült emberek azoknak a' veszedelmes orvosságoknak tulajdonították a' dög-halál meg-szűnését; az Isten-is igaz ítéletiből a' tévelygésnek lelkét bocsátván reájok, hogy hidjenek az hamiságnak, a' kik nem akarnak kinai az igazságnak, 2 Theff. 2. 11. 12.

Sz. Vannaké babonás orvosságok?

V. Vannak mind a' Sidoknál s' mind a' babonás kerefztyéneknél. A' vakoskodo Sidok igen hathatós orvosságnak tartják, ha a' Pestisre rendelt Angyalok nevét a' házak oldalaira környüskörnyül fel-irják.

irják. Azért nagy betűkkel amaz idegen szót *Diridon*, köröskörnyül az ház oldalára fel szokták írni, a' Sido A-b-céből rendel egy-egy betűt téven e-leibe, illyen formán: Adiridon, Bediridon, Gediridon, &c. Azt-is tartják hogy nem jo az út közepin járni dögös időn, mivel az Angyal ki a' pestissel öldököl, az út közepén szokott járni.

A' babonás kerefztyének-is fokot talátnak efféléket; Illyenek a' Pestis Angyalinak (kiket Marefchallusoknak hívják) neveknek vagy képeknek falra irások: Ismét, ha ki ez neveket, Jesus, Mária, Anna, szoval mondja, vagy házában fel-irja: Agnus Deinek, szentek ereklýének, ha szintén azok volnának-is mellyén hordozása, szentelt gyertyák, nyakra irások.

Sz. Mitsodások a' bálványozó orvosságok?

V. Illyenek mind az emberek s' mind a' barmok dög-halálán való misézések, mint a' Romai Misfale és Baylius Jesuita Catechessé tartya, Mária tisztelteti, az ő templomihoz való folyamodás, hét Angyalok imádása, és azok nevére való esküvés. De külön-külön-is némelly országoknak és tartományoknak vannak (ez értelem szerént) kiváltképpen való Pestis üző istenkéi, és így tisztelik dög-halálos időn Spaniol országban Kristofot, Galliában Remigiust, Olasz országban Rochust, Lőrinczet Burgundiában, Sebestyént Lusitániában, Fregidánt Brabantában, &c. Mind ezeket penig nem szűkség hofszu felelettel czáfolnunk, mert tsak emlíetése, előhozása-is, czáfolását a' mint magával hordozza, ugy elégge

elégge meg-muttatya azoknál, kiket a' mennyei világosság a' szent irás regulája szerént az Istennek igaz tisztelében tsalhatatlanul vezérel.

Sz. Mellyik a' kegyetlen orvosság a' Pestisben?

V. Nem kérdeed talám azt, hogy ha a' Pestis magában ártalmas vagy veszedelmes nyavalyaé? talám azt sem, hogy ha vagyone' olly nyavalya, melly el-ragadna; mert ezt a' szentirás, az okosság, és a' próbált példa bizonyítja: Hanem ez itt a' kérdés, ha kegyesség szerént való orvossága az, mellyet némely Orvosfok és másfok-is javallanak és követnek, hogy tudniillik ha a' Pestist el akarod kerülni,

Mox, longè, tardè; cede, recede, redi. Az az:

Menten menny; megszűz távozz; késére de viszlaz.

Ezt én kegyetlen orvosságnak tartom, nem azért mint ha valamelly tudós, bölts emberekkel kik külföldben értenek, akarnék kardoskodni, mert afféle dologhoz idegen és értéketlen vagyok: hanem rövideden akarom tsekély értelmemet jelenteni, a' mint én az irásból, a' tisztá okosságból, és nem kitsin értelmű tudósak tanásából oktatást vehettem.

Sz. Akarom én-is oktatásodot vizsgálásomra érteni; mert nem kitsin szeget ütött az én fejembe is, a' dög-halál elől való el-futásnak némely oka és példája.

V. Nem javallhatom az ollyan alkolmatlan futást, okai-is clegedendőképpen nem látom. Sőt ellenben vannak nem kitsin okok, 1. Mert ez illyen futás Isten gondviselése felől való kételkedéssel és az ő igérei felől való biheteretlenséggel nagyon ószveköteve.

köteve. Lásd a' többi közzött, Esa. 65. 20—25. Mat. 10. 29. 30. 31. és a' 91. Soltárt éppen. 11. Mert az Isten előtt, ha szintén fut-is valaki, el nem szaladhat; Példa Jonás, bizonyfág Dávid, Solt. 139. v. 7, 8, 9. oda-fel pedig meg-mondók, hogy Istennek kiváltképpen való keze és ostroma ez. 111. Mert ez illyen futás haszontalan, mivelhogy ha szintén a' természetben forgo dolgóktól, ártnak meg-veszésétől, mirigyes helyek és emberek illetésétől származható dög-halált el-kerülhetnék-is, de a' jo vagy gonosz Angyaltól járó Pestist futással el nem távoztathatják, annál inkább azt, a' melly Pestist az Isten minden külfő eszköz nélkül botsát az emberekre, a' néműs Pestist némellyekkel egygyütt Sennertus emleget. Ugy-is vagyonsokszor, hogy másuvá bujdosván az ember a' Pestis előtt, hamarébb meg-hal ott, mint ember gondolhatta volna. Szép tanuság vagyons erre Jeremiásnál, Jer. 48. v. 44. *A' ki el-fut a' rettegés előtt, a' verembe esik, a' ki fel-jó a' veremből meg-fogatik a' törben.* Hosa'nál-is c. 7. v. 12. *Mi-dön el-mennek (mond az Ur) ki-teritem reájok az én hálómot, mint az égi madarakot le-hozom őket.* Lásd Amost-is, c. 9. 1, 2, 3, 4. 1v. Mert ez illyen futással ember felebarátyához való szeretetét, atyafiúságát, főt keresztyénfégét-is ki-tagadja, midőn hazul el nem mehető felebarátyát, atyafiát kegyetlenül a' nyomorúságra, betegségre hadja; vagy ha megszűz nem fut-is hazul, nyavalyás gyámoltalan felebarátyának házát kerüli. v. Mert a' Pestis Istennek nyila, s' még pedig láthatatlanul repülő nyila; A' Székelyek.

Sőt Szadhmert is hallhatja az ember ez n-vel.
 kelyek fok helyé meg ma-is a' menykövet Isten nyilá-
 nak hiják: Ha azért az Isten valamely országot, tar-
 tománt vag' várost sűrő menykő hullással látogatna-
 meg, efzes embernek mondanádé a' kie' ilyen álla-
 potban egyik helyről más helyre futna, holott nem
 tudná hol eik-le az Istennek e' nyila vagy a' meny-
 kő. Így gondolkodhatol a' Pestis állapotjáról-is.
 Sőt talám nagyobb színnel és okossággal futna vala-
 ki ez ilyen menykőves helyről, mint a' Pestis elől.
 vi. Mert semmi ditséretes példánk nintsen, melly-
 ből efféle futást tanulhatnánk. Tsuda hogy Mozes,
 Aron, Josue, Dávid és több szentek, kiknek idejében
 nagy Pestis uralkodott, nem futottanak-el elől-le,
 vagy nem hagytak az írásban valami parantsolatot,
 a' Pestis elől való el-futásról, ha aránzótták hogy az
 jo és hasznos orvosság a' Pestis ellen. vii. Mert a'
 mi életünknek Istentől vetett határát soha által nem
 hághattuk, akarhová bujdossunk, Job. 14. 5, 6. *Ró-
 videk* (el-mettzettek) az ő napjai, az ő hónapinak
száma tenálad vagyon, határt (rendeléseket) *tsinál-*
tál néki, mellyet által nem hág. Szégyen a' Keresz-
 tyéneknek, hogy ez Isten rendelését erőssében hi-
 szik fokban az Isten igaz esmérerin kívül való népek
 között. A' Sidok (in Sanhedrim fol. 29.) azt hiszik,
 hogy *ha szintén hét esztendeig emézt is egy végben*
a' Pestis, de senki abban meg nem bal, hanem a' kinek
ideje vagy esztendeje bé-relik. A' Törökök-is ez aránt
 nag' hisemben vannak. Szulimán Császár azt szok-
 ta volt mondani, hogy *a' mirigy Istennek nyila, melly*
a' izélt el nem véti, és ha kit az Isten azzal meg akar
lőni,

lőni, sem futás, sem el-buvás semmit nem használ.

Sz. Azt mondják itt a' Pestis előtt futkoso em-
 berek, hogy ők nem az Isten előtt futnak, hanem
 az égnek dögöségét távoztatták, fel-téven azt
 hogy szabad Istentől rendelt eszközökkel élni a' ve-
 szedelmekben, a' mint az éhség, fegyver és üldözés
 előtt-is szabad és hasznos el-futni.

V. Tudom én-is hogy efféle okoskodással fur-
 nak szemér, de meg-jedzők ide-fel hogy a' Pestis
 olyan ostroma az Istennek, hogy a' ki az előtt fút,
 maga előtt az Isten előtt fút az. Mutassák-meg ha
 tettzik, hogy ez ilyen futás, Istentől rendeltetett
 eszköz: mert a' mi Istentől rendeltetett dolog,
 arról parantsolatunk, vagy példánk, (vagy mind
 kettő) vagy az Írásban: ellenben való látánk
 pedig ez ide fellyebb elő számlált okokban. Igaz
 dolog, az éhség, fegyver és üldözés előtt való futás
 nem tilalmas, a' mint látjuk a' szentek példáiban,
 Ábrahám, Isák, Jákob el-mene az éhség elől; Mo-
 ses Pharaohnak, Dávid Saulnak és Absolonnak fegy-
 vere elől: Illyes Jezabeltől, szent Pál a' Sidoktól ü-
 ldöztetvén el-futa. Sőt ugyan parantsollya Idvezi-
 tónk az ő tanítványinak, hogy midőn őket üldözik
 egyik városban, fussanak a' másikba, Mat. 10. 20.
 Ísmér Mat. 24. 15, 16. A' pusztító utálatosság elől
 való el-futást tanátsollya. Noha lehet üldözés-is ol-
 lyan, a' mellyben való futás né szabados mindennek;
 midőn tudniillik az Istennek igazságáról való vallás-
 tetel, az ő sz. ditsőségére és másoknak javára szolgál.
 Illyen az igaz martyromság. Gondold-meg hát hogy
 B 5 a' Pestis

a' Pestis által-is igaz meg-térése hiv minket az Isten, nem tétova fu kósáfra. Azért ezekből és hasonló példákbol vagy parantsolárokból nem következik, hogy a' Pestis előtt-is el kellene futni; 1. Mert ez elő-fzámlált és más tsapásokban valo futást az Isten parantsolta vagy szivekbe fugallotta a' szenteknek, de a' mirigy előtt valo futást sohol nem parantsolta. 2. Mert noha az éhség, fegyver és üldözés előtt-is, ha Isten azzal akar látogatni, el nem mehetünk, mind-azáltal miathogy ez mindenik ki-tettség látogatása és ostroma az Istennek, könnyebb el-kerülni, de a' Pestis nem olyan nyilván ki-tettség ostrom, és így nem lehetünk soha bizonyosok, annál inkább hitelesek felőlle, találé minket ez ostrom vagy nem? ha talál, hol, itté vagy masutt? Ha az éhség előtt gabonával bővös földre megy, bizonyosan hiheted hogy nem halvesz meg éhél, étel szerzéshez valo érteked lévén; Ha az ellenség fegyvere előtt erős várba, vagy barlangba, vagy egyéb erőtségbe szaladhatz, inkább biztathatod meg-maradáással magadot, mint a' pusztta mezőn, falun, vagy erőtség nélkül valo városban: de a' dög-halál, akár hová futsz, utánad mehet, sem megszíze föld, sem erős vár, sem kietlen havas meg nem akadályozza. A' tűznek-is különbsé dolga vagyon: mert valamelly ember a' tűzbe vette tik, meg-ég abban, hanemha az Isten tsudár akar tenni, mint a' Babyloniai kemenczében, de a' pestis helyen nem minden ember hal-meg, a' mint e légge meg-tapasztaltuk.

Sz. Lám a' Pestis-is elég ki-tettség ostrom, mién

nem futhatni tehát el előlle?

V. Ki-tettség ostrom ugyan, de né annyira szerző okaiban, (*in causis*) mint az éhség, vagy üldözés, hanem szerzeményiben, (*in effectis*) mert p. o. az éhséget jo eleve meg-mutatíya a' szárazság, vagy egyéb veszedelme a' gabonának, és így midőn az elefégnek nagy szűki kezd lenni, nyilván valo ki-tettség okai vannak az éhségnek, mellyre nézve gondot vi felhet kiki magáról: de a' Pestis állapottya külömben vagyon, mert ott vagy Angyalok által ostromoz az Isten, vagy a' meg-vezert életető ég által, vagy tellyesféggel minden eszköz nélkül, a' mint oda folyeb említők. Az pedig senki előtt ki nem tettyik, kit s' mikor akara' verekedő Angyal meg-lőni, vagy az életető ég dögösíteni: mivel ezeknek munkái igen titkosok, láthatatlanok, eleve meg-tapasztalhatatlannok. Noha szerzemények nyilván vagyon, midőn láttyuk, tapasztalljuk hogy hol egy hol más ember meg-mirigyosul, meg-hal, vagy ísmé meg-gyogyul, Oltsán ki-tettség ostrom az, a' tartományra, vagy várostra, falura nézve, mellyet pusztit, de imez vagy amaz emberre nézve, ki még egészséges, nem; minnekokáért ennek vagy amannak el-futását kagyes és eszes dolognak nem tarthatom.

Sz. Nem volna így hát jo lelki-esmérettel szabados senkinek a' Pestis elől el-menni?

V. Nem akarok én még tsak értelmekkel-is senki lelki-esméretire köteleket vetni, hanem ezt bátran meg merem mondani, hogy valaki sem az Istent az ő áldott gondviselésével egygyütt, sem a' szerete-
tet és

tet és keresztyéniséget itt meg nem fontollya, hanem biheterlen lélekkel csak fűt, dolgát nem dicsérhetem; a' kárhoztato vagy öldozo ítéletet Istenre hagyom, kérvén ő szent Felfégét azon, hogy e' fogatkozást, ezilyen bujdosó lelkeknek veszedelmére ne tulajdonítsa, ne fordítsa. Mindazonáltal ha ki sok vizsgálódás után-is, lelki-ésméretit meg nem tsendesítheti, hanem ugyan csak a' másuvá futásban nyugszik-meg, talám jobb el-menni, hogy sem kételkedő s' habzo lélekkel helyben maradni, és ott másokot-is maga gyengeségével meg-vesztegetni, ha tudniillik hivatallyá, vagy valakikhez való nagy kötelessége nem tartoztattya.

Sz. El-mehetnek hát azok, kiknek másokhoz való kötelességek nincsen?

V. Jollehet a' jo rendes társaságban nintsen csak egy ember-is valakihez való kötelesség nélkül, mindazáltal a' mint hogy a' meg-tartoztato okot nagy kötelességnek mondom, ugy a' meg-mondott habzo embereken kívül, az én értelmem szerént, azok sem köteleztetnek akarattyok ellen helyben maradáfra, kik csak valami kevés ideig állapodnak-meg, *commorálnak* valahol, látás-hallásnak, kereskedésnek, vagy egyéb dolgoknak okáért. Avagy penig nem csak egy helyen való lako házok vagyon, kiknek ha egyébkor szabad, ilyenkor sem tilalmas lakásokat változtatni, kiváltképpen ha csak annyi kötelességet tartnak másokhoz, mint a' mi némelly főrendeink, nemesseink szegény paraszt jobbágyokhoz, kikkel egy korlatba talám ez napig sem örö-

mest

mest számláltattyák magokat még a' lelki dolgokban-is. [Idegen vallásuakkal mindazáltal vagy amaz el-vadult nyavalyás Oláhokkal ugyan nem-is tsuda; az a' tsuda, hogy azoknak meg-térítésében soha valófágoslon nem igyekezének, csak mint egy oktalan állatoknak tartván szegényeket. Talám az Isten e' rendeletleniségeket ítélte-meg fok helyeken, &c.] Ezek mondom el-távozhatnak, ha ugy akarják, csak hogy el-rémült hihetetlenfégből, és mások méltó botránkozásával ne tselekedjék. Mindazáltal még ezek sem mehetnek-el jo lelki-ésmérettel, ha valami nagy másoktól meg-orvosolhatatlan szükség ok láttatik őket tartoztatni, tudniillik, ha a' Papok és a' Leviták csak ott hadják a' meg-febhardt nyomorult embert, nékiek mint Samaritanusoknak parantsol az Isten, Luk. 10. 31. és ugy mint meg-térő hiveknek, hogy a' szegényeken könyörüljenek, Esa. 58. 7.

Sz. Így a' gyermekeket-is másuvá vihetnék, mert azok mi jot tehetnek másokkal?

V. A' kiknek semmi jelen való hasznok a' társaságban nintsen, sőt inkább terhekre vannak azoknak, kik a' nyomorultak környül haszonnal foglódhatnak, nem látom okát miért nem küldhetni-el másuvá, egy ideig, jo gondviselés alatt; a' mint hogy egyéb veszedelem idején-is, ugy kellene azokra jo eleve vigyázni.

Sz. Miért nē mehetnek-el mások-is, hiszem csak azoknak nem szabad a' Pestis előtt el-futni, kik valami közönfésztet viselnek a' társaságban?

V. Igen

V. Igen nagy rést csináltak itt némelly emberek, kik egyéb aránt nagy lélekkel és tudománnyal bírnak, kik-is azt állatták a' mit te rebeszgetsz. De bersület adásék nékik, (mert a' nagy tudományt és kegyességet akarkiben nagyra bészülöm) azt kérdem én, ha csak azoknak nem szabad Pestis előtt el-futni, kik tisztet viselnek, midőn a' kötség el-fúr, szabadsága lévén arra, a' Biro, polgár, s' egyéb tiszt, kiknek léfzen tisztviselője? A' kő fal vagy puszta útza nem téfzen társaságot, várost vagy falut. Ha az halgatók el-futnak, a' Lelki Páfztor kinek prédikáll? mert a' templom oldala, vagy puszta székek azt nem értik. Továbbá a' társaság, város, nem lehet közönséges jora való vigyázás nélkül; ha mi szűkséges dolga léfzen a' városnak (falunak) ki vífzi véghez? Az ado-fizetés, oltalomra, közönséges jora való gondviselés fenn szokott lenni a' mirigyes időnis itt mi nálunk, nem-is gondolhatom, hogy olly irgalmas tiszték volnának mindenütt, kik afféle terheket csak magokra vállalnának, a' kötség távul lévén. Jussen eszedbe az-is, hogy Dávid idejében a' Pestis *grassalván*, sem a' tisztviselők Dáviddal egygyütt, sem az alattok való népek másuvá nem futottak, hanem az Istenhez kegyelem nyerésért.

Sz. Mert hiszem nem mehet ugyan mind el a' kötség-is, hanem a' betegek honn maradnak, és egyszer-s' mind azok-is, kik azokra gondot viselhetnek?

V. Ha a' Medicusok közönséges reguláját, *Cittò, longè, tardè*, tartják, nem várják azt hogy sokan betegek

betegefedjenek-meg, hanem mihelt vészik észre, hogy a' Pestis el-kezdett, menten el-illantnak, valakiknek modjok vagyon benne; és így sem betegek sem egészségek igen sokan nem maradnak. Osztrán, egynehány beteges ember alkalmatosé, és a' kötség közzül megmaradott egynehány ember egészségesé azoknak a' terheknek el-viseletére, melyekről ide elébb szollánk? Végezetre, a' mint hogy kötelelsége vagyon a' Magistratufnak a' köséghez, a' Tanitonak az halgatókhoz; úgy a' köségnek-is az ő Magistratufához, Tisztjához; s' mind penig magok közt egymáshoz; úgy a' halgatóknak-is az ő Tanitojokhoz, és magok közzül egymáshoz kötelelségek vagyon. Ha azért csak azok mehetnek-el a' Pestis előtt, kik közönséges tisztet nem viselnek, vagy a' kik valami atyafiui s' keresztyéni szeretébéli kötelelségektől nem tartatnak; e' regula szerént majd csak azoknak adatik szabados út az el-futásra, a' kik vándorok, semmire kellő s' honnain emberek a' Társaság közzül; vagy a' kikben semmi atyafiui szeretet keresztyéniség nintsen, és a' tisztbéli méltóságot sem bészülik. Azért vagy az, hogy mindnyájan fel-kelnek, s' oda hadják a' tartományt, várost, vagy falut, mellyben a' Pestis kezd *grassálni*, ha a' meg-mondott Orvosok tanátsát fogadják; vagy penig senki sem megyen-el a' társaságnak hasznos tagjai közzül, ugyan azoktól meg-engedetett módózas szerént: mert tudniillik a' jó Társaságban minden emberféges és keresztyén embernek vagyon valakihez való kötelelsége.

Sz. Hár

Sz. Hát a' Prédikátorok, Tanítók nem mehetnek-el a' Pestis elől?

V. Mivel némelyek nem szintén a' szent Irás fnorával *Theologicè* mérfékelték a' Tanítóknek pestises állapotban való forgolodásukat, szükségessé erről értenünk. Azt mondom azért, hogy semmiképpen jó lelki-ésmérettel el nem mehetnek; 1. Mert a' melly jó dolog másokat ugymint keresztyéneket kötelez, a' Tanítókot az leg-inkább kötelezi; megértők pedig hogy a' keresztyéni szertetet mindeneket egymás segítségére kötelez. 2. Mert a' Tanítók pásztorok, lelki atyák, ör-állók, fáfárok, &c. De a' a' pásztoroknak a' nyáját, az atyáknak a' fiait, az ör-állóknak a' vigyázást nem szabad oda hadni. Helyesen szól ide egy *Sohn Gergely* nevű Doctor. *Nunquam (inquit) aut vocatio nostra deferenda, aut charitas proximi violanda, Joh. 10. 11. Matth. 25. 42. Itaq; si fugiunt illi, malum malo curant.* Soha, ugymond, a' mi hivatalunkot el nem kell hadnunk, sem felebarátunkhoz való szeretünket el nem kell bontanunk. — Azért ha némelyek el-futnak, a' gonoszt gonoszfal orvosollják. 3. Mert úgy kell a' Tanítóknek az ő halgatójokat szívókbán viselni, hogy mindenkor azokkal együtt halni, élni készek legyenek, szent Pál regulája szerént 2 Cor. 7. 3. Sőt ha mi jora boldog állapotban azokat nem veheték, ilyen szomorú tsapás között könnyebben meghajthatták. Nem menthetik itt a' Papok, Tanítók azzal magokat, hogy elég a' ködségért közönséges helyen imádkozni, érettek, s' vélek-is néha Istent szolgál-

szolgálni, ha szintén köztők nem forognak-is: Mert sokszor a' halgatóknak erőtlensége, nyavalyájok fullya, közelebb való segítséget kíván. Nem szent Pál tanítványi azok ez aránt, kik csak közönséges helyen szolgálnak halgatójoknak, nem házanként-is. Lásd-meg Tsel. 20. 20. 1 Theff. 2. 10. 11. Azt sem mondhatták hogy e' fogyatkozást mások által ki-potolhatták: Mert noha némely apolék részét az ő munkájoknak mások-is néha tselekedhetik: de általában azt a' Tanítók hivatalyáról mondani, Antikristus tudománya és *praxisa*; minden lelki Tanító maga személyében tartozik tisztét véghez vinni, hanem ha Isten maga vét valami akadályt eleibe. Ha pedig valahol számosan vannak a' Tanítók, és vagy közönséges voxolás, vagy sors vetés által (ha egyébként nem lehet) kell némelyiket a' betegekhez rendelni, meg lehet hogy a' többia' rend szerént való szolgálatban jobb moddal forgolodhassék. Így szoktak Genevában, a' mint hallom, tselekedni pestiskor, holott-is a' mirigyefeket arra rendelt közönséges házba szoktak gyűjteni. De hogy a' Tanítók, vagy magok kéjén, vagy Magistratus parancsolattyal, tellyességgel el-vonattassanak a' betegek-től, kárhózatossá dolognak tartom. Hasonlóképpen az Orvosok, Patikáriusok, Borbélyok-is köteleztetnek lelkek-ésméretiben, inkább mint más köz emberek hogy ez ilyen állapotban a' Tárfaág közt meg-maradván, hiven és isteneffen az ő tisztékben el-járjanak.

Sz. Ha el-ragad a' Pestis, méltán el-futhatni előlle.

C

V. Majd

V. Majd leg bajosabbnak tarthatod e' kis traétiában e' nehézségnek el-igazítását, a' mint hogy sokan sok képpen szollottanak s' irtanak erről eleitől fogva. Tsekély ítéletem szerént én, a' mig job és bátorosb feleletet adhatok (nem rekesztvén-ki azonban a' jobb tanácsot) azt mondom, hogy ha egy által-lyában engednők-is meg a' Pestisnek el-ragadását, még sem következnek hogy el kell előlle futni:

1. Mert a' szeretet, kegyesség, sőt a' fokás-is azt mutatya, hogy né kell minden veszélyes és ragado nyavalyájában lévő felebarátinktól el-futni. A' minémű el-ragado nyavalyának tartatik a' himlő, vérhas, szaraz-korlag, belpoklofság, franczu, &c.
2. Mert minden ki-fogás nélkül való parantsolatunk és irásunk vagyon a' betegekkel való jótéteményről. Lásd Solt. 41. 1, 2, 3. Mat. 25. 36, 43. Nem fogja itt ki az irás az el-ragados nyavalyákat.
3. Mert ha az *aér* által ragad-el a' Pestis, mit tudtz benne az a' megdögösödött *aér* meddig terjed-ki, és mennyire kell futnod előle: sőt ha azt a' meg-veszett *aért* el-halladnád-is, ki tudja arra fúná a' szél a' dögös helyről a' melyre te futz, 's így (fokak értelmé szerént) utánad, vagy ugyan recád viheti a' pestist. Láddé azért hogy ha ilyen vak hiszemben leszen az ember, soha egyyüt-is bátorsága nem lehet, hané az Istennek átka szerént, fút mikor senki nem kergeti-is, Lev. 26. 17.
4. Mert keresztyén felebarátinknak, atyánsai-nak próbálhatoképpen következhető nyavalyáját, nyomorúságát, és hozzájuk való köteletségünket felyebb kell bertsülnünk, mint magunk kétséges meg-

meg-maradását másutt. Nem-is mentheti itt senki azzal magát, hogy maga élerét kell inkább szeretni, mint másét: mert itt a' *virtus*nak, igaz jósnak és keresztyénségnek tisztességét kell mindenek felett oltalmazni, melly a' mi életünknel-is nagyobb. Ofztán, vannak olly állapotok, mellyekben inkább kell felebarátinkor, atyánsaiat szeretnünk, mint magunkor. Lásd Ján. 15. 13. és 1 Ján. 3. 16. *Mi-is tartozunk lelkünket le-tenni a' mi atyánsáért.* 5. Mert a' keresztyéni erőlség vagy vitézség azt parantsollja az igaz keresztyén embernek, hogy a' nyilván való veszedelemre-is rá vesse magát, Istenben bizván, midőn felebaráttyának idvességes haszna, és az Isten dicsősége kívánnya. Lásd mit mond Sz. Pál Tsel. 20. 24. és 21. 13. és Epafroditus mit tselekedett, Philip. 2. 30. Itt meg-jegyezheted azt-is, minémű kegyetlen, és egyfzer s' mind tsufos és babonás rajzati vannak annak a' temérdek értelemnek, hogy tudniillik tsak egyátallában, akarmint elragad a' Pestis, mert innen származott az, hogy némelly nemzetekben sok atyák, anyák, atyafiak, házas tárfok, barátok, az ő szerelmefeket, ha meg-mirigyfednek azok, tsak oda hadják, vagy házokból kirekesztik, az Isten parantsolatya ellen, 1 Tim. 5. 4. 8. Rom. 1. 31. Eph. 5. és 6. Márk. 7. 11, 12. és így gyakorta többen hálnak-meg gondviseletlenség miatt, mint pestis miatt. Innen vagyon az értelem, hogy pestiskor még az egélséges embertől-is másfél fingnire kell járni, mirigyestől hat fingnire: hogy a' pestifés helyről vagy embertől hozott pénzhez, mar-

hához nem kell nyulni, hanem erős erzetben (a' mi azt, el-szenvedheti) meg kell tiszttitani: hogy a' mirigyes helyen forgott elközöket, ruhákat, &c. vagy 21. s' 28. napok alatt kell meg-tisztítani, vagy telylességgel tűzben el-égetni.

Sz. Lám a' belpoklos embert az Ov Testamentomban szorgalmatoson el-távoztatták, sőt a' ruházatba, fonalba s' egyébbe (Lev. 13.) még a' ház falaiba (Lev. 14.) előtt belpokloságot-is igen szemefesen vizgálták, kerülték, miért nem hát a' Pestist?

V. Azért hogy nem következik; 1. Mert más a' belpokloságnak természeti, oka, tselekedeti, más a' Pestisé. 2. Mert a' pokloságnak el-távoztatásáról világos parantsolat vagyon, a' Pestis előtt való futásról egy pont fints: vallyon ha akarta volna Isten, nem parantsolhatott volna é arrol-is? 3. Mert ha a' belpokloságról való parantsolat azon renden kötelezne a' pestisben, tehát a' mirigyes embereket kellené el-űzni, nem az egésségeknek el-futni. 4. Mert a' pokloságnak tisztátalanága, és abból való megtisztulás, a' ceremonias törvényt illetve inkább mint egyebet. Nem következik azért: *E' Ceremonias dolognak ilyen regulája vagy tilalma volt, azért a' Pestisének is olyan vagyon:* Mert egyéb aránt ma-is a' ki az Ov Testamentomban meg-tiltott állatot ennek, a' ki holt testet, havi folyást, vagy egyéb külföldi tisztátalanágot illetve, ki kellene a' társaságból rekeszteni. 5. Mert a' belpokloságról való parantsolatnak a' mi derék ereje maradott az Uj Testamentomi időre, kiváltképpen azt adja előnkbe, hogy

noha

noha mindnyájan lelki belpoklosok vagyunk, de mivel kiváltképpen a' borránczoztató tüzéres vétkes embereknek doha másokra-is igen el-hat, a' kik olyanok, az Egyházi fenyték által ki kell a' szent társaságból rekeszteni, hogy másokat-is meg ne vesz-tegessenek, és mikor igaz meg-téréseknek, ugymint megtisztulásoknak jeleit ismét meg-mutatják, bé kell a' gyülekezetbe fogadni.

Sz. Hát nem engeded-meg hogy el-ragadna?

V. Nem mindenképpen, egy-átallyában: mert meg-hallád oda fel, hogy néha Angyalok által viszi Isten itt az ő akarattját véghez; nem mondhatod pedig, hogy az Angyalok tsapdosása egy emberről másra ragadna. Sőt az Angyalokon s' az éltető égnek meg-vezésén kívül-is, hozhat Isten Pestist az emberekre, a' mint ezt-is meg-értettük. De még mikor az éltető ég meg-dögösödik-is, nem mondhatod azt, hogy a' mirigynek egyik emberről a' másra ragadása miatt halnak-meg: mert láddé más itt a' közben forgo ok, nem afféle egyről másra ragadás, melyet-is világoson bizonyít az *experientia*, számtalan sokszor látott, hallott példa, azoknak állapotokban, kik sok mirigyefekkel minden magok vonogatása nélkül bajlódtak, azonban Isten áldomá-sából a' pestistől tisztán maradtak. Az erős, vagy erőtlén természet itt semmit nem tézzen, sem a' hozzá szokásra nem építhet. Hanem ha mi el-ragado-ság vagyon itt, így elmélkedhetel: hogy az *aér*, az éltető ég meg-vehető ugyá, de az, magában az ő formája szerént nem mirigy, nem-is méreg: mert így

valamely ember azt az *aërt* ki s' bé-szivná, mind meg-mirigyefülne, ha szintén mind meg nem halna-is, különben vagy on penig a' dolog; de mindazonáltal alkalmatos lehet az az *aër* vagy éltető ég arra, hogy valamely emberben (kire Isten akarja bocsátani, mert azon kívül nem mehet) talál magához illeendő állapotot, *dispositiot*, belső helyhetést, azt könnyen meg-döglőítheti, midőn attól bé-szivatik. Mint példának okáért, tégy-le egy fazék hideg vizet, végy kezdedbe egy jó marok oltatlan meszet; eggyikben fints még tselekedőképpen melegség: de ha a' meszet a' fazék vizbe veted, menten eszedbe vész, meg-tapasztalod a' melegséget és buzgást. Itt is közel így lehet a' dolog, midőn ez ilyen *aërt* valaki magába bé-vézi.

Továbbá azt-is meg-engedhetni, hogy a' mirigyek embereknek döglőtessen valamit a' környülről, azok lévő éltető égnek minéműségéhez, mert az olyan embereknek lehelletek, fuvások, és egyéb kiszármazo gőzök, ugyan nem olyan tiszták azért mint az egészséges embereké, vagy egyéb köz nyavalyában forgóké: és így a' kik azok környül forgolodnak, meg-velztegetődhetnek, ha Isten akarja, és arra valo *dispositio*jok, belső helyhetések vagy on. A' mint ha némely ember másnak véres szemét sokáig nézi, maga szeme-is úgy jár: tudniillik mert az éltető s' érzető lelkek igen hirtelen de tsudálatoson közösülnek egymással; melly dolog néménmüképpen meg lehet a' pestisben-is, ha mindenképpen nem-is, mert ennek mérgének, el-terülésének,

tulaj-

tulajdonfáginak minden mérgek között kivált modja vagy on, mellynek titkait eddég, még az igen forgalmatos vizsgálódók-is eléggéppen fel nem találhatták. Azt tartják mindazáltal hogy efféle mirigyek gőze, mérge akkor legártalmasb, midőn csak nem régen holt-meg a' beteg, mivel a' mig elevenség van benne, az éltető lélek és erő hathatossan el-veri és oszlattya azt a' döglőt, de az után nem lehet. Mint szintén az égő gyertya füstől ugyan mikor ég-is, de mivel azt a' lang el-veri, annak bűzi nem érzik annyira, mint mikor szintén ki-oltyák: Így ez ilyen nyavalyában el-alult ember-is, mérgeffebb szagutottan hamar holtá után, ezeknek értelmek szerént. Mindazáltal láttuk azt, sok meg-keferegett atyák, anyák, házasok, atyafiak, &c. mit nem tselekefznek szerelmek környül, nem hogy futnának azoknak gőzöktől, lehelletektől, de ha lehetne ugyan szivókbe vennék-bé azokat, semmi illetésektől nem irtozván, mind a' mig élnek azok, s' mind midőn már meg-holtak, még-is azt láttuk hogy nagy sokan ezek között meg nem mirigyefülnek; sokan ugyan kívánnák a' halált, de csak hejában, a' meg-szegezett határ előtt meg nem halhatnak; holott sokan kik mindenképpen ojják magokat a' Pestistől, futnak a' meg-döglött helyről, csak hirtelen a' törbe esnek, és meg-is halnak. Kikről nem mondhatod azt (a' mint némelyek okoskodnak) hogy a' félelem vagy a' hathatos képzelés, gondolkodás, *fortis imaginatio*, szerzi benne a' Pestist: mert noha egyéb aránt és más dolgokban nagy ereje vagy on ezeknek, főké-

pen az *imagination*nak, (a' mint sok vifelőszafszonyoknak példái mutattyák) de itt szerző okok nem lehetnek, ha szintén segélik-is a' mirigynek befogadást vagy kiűtést, midőn már az egyéb szerző okok jelen vannak.

Sz. Mitsoda az a' meg-vezett *air*hez illendő állapot, *dispositio*, melyről emlékezel, talám benne vagyon a' Pestis az emberben eleitől fogván?

V. Nem azt akarom mondani, hanem hogy a' mint hogy a' természet vizsgálók szorgalmatosága mutattya, vannak az emberben olly *humorok*, nedveségek, vérek, mellyek mentől közelebb vannak a' meg-rothadáshoz, veszéshez, vagy fel-gyuladáshoz, annál könnyebben be-vezzik a' pestifés *airt*: úgy hogy ha szintén erőfleknek, vastag természetűeknek láttatnak-is némellyek külsőképpen, de ha belől ollyan *dispositio*val vannak, könnyebben fog rajtuk a' Pestis. Azért mindenkor mindeneknek hasznos ugyan a' mértékletesség, de pestifés időn azoknak főképpen igen szűkléges, a' kik vérrel, nyállal, sárral vagy *bilis*sel, és könnyen rothado nedveségekkel bővölködnek; kiváltképpen ha érvágással vagy egyéb moddal azt a' kelletlen bővölködést né tisztíthattyák magokból, de az orvosságok rolez után fogunk többet szollani. A' más kis nehézség, melyet fel-től, régi tudatlan vélekedés kiváltképpen a' Magyar nemzetben, hogy tudniillik *be vagyon oltva a' Pestis a' vezett természetbe*, az az, magában az emberben a' pestis benne vagyon születésétől fogva, egykor tsak ki-út. Mert 1. ha az úgy volna, nem volna

volna a' Pestis az Istennek kiváltképpen való ítélési tsapása; nem volna helyes azzal ugymint rend kívül lévő tsapással való fenyegetése ő szent Felségének: meg-értők pedig oda fel, hogy illyen kiváltképpen való oltor, mellyel az Isten nem szüntelen mindenkor, hanem mikor a' gonosz bűnök igen megszorodnak, akkor hozza-el e' tsapást. Lásd a' többi között Levit. 26. 25. Deut. 28. 21. Továbbá 2. ha az a' vélekedés igaz volna, minden ember egész életében mirigyes volna, és azzal-is halna-meg minden, de azt az *experientia*, a' példa elegendőképpen meg-tzáfollyá. Sőt 3. nem-is élhetne ember tsak mig-is, mert még kitsiny tsetsemőkorában meg kellene mindennek halni, a' mint láttuk s' vezszük eszünkbe a' Pestisnek erejét, hogy a' kit megdögösít, ha még igen vastag természetű ember-is az, tsak hamar ki-rántya e' világból. Végezetre 4. a' szent Irás-is szorgalmatoson meg-külömbözteti a' Pestist a' közönléges haláltól, a' mint már világoson meg-értettük.

Sz. Akarmint legyen, de vezsem én ezemben, hogy veszedelmes, halálas dolog vagyon a' Pestisben; jobb tehát nékem életemre vigyáznom, hogy sem mirigyes emberek közzé elegyítván magamot, Istent kísértsek, s' magam legyenek haláalomnak oka.

V. Eddég fel-tőtt fundamentomokból elég oktatást vehettél e' nehézségednek-is el-hárítására; mindazonáltal még-is rövideden jegyezd-meg; 1. Né mondó azt hog' minden szükség kívül, akarhová, akar mikor elegyítsed magadot; noha vannak olly

veszedelmek, melyekben halál-is forog, de ugyan nem szabad azért mindenkor azokban el-vonni embernek magát. Mert egyéb aránt mikor ellenfég jó a' kerítésre, tsak el kellene bujni, nem kellene a' várat vagy vároft oltalmazni. A' mint te gondolkodol, egy Martyr sem halna-meg, hanem tsak az ő életére vigyázna: Egy víté ember sem menne az ellenféggel szembe: fenki a' meg-gyúlt hazat nem oltaná, mert ott gyakorta halál forog. 2. Nem kéférti az az Istent, a' ki az ő utaiban jár, valaki pedig igaz szeretetit nyomorult felebaráttához gyakorolja, az Isten utaiban jár az, azért nem kéférti az Istent. Sőt inkább akkor kéférti, midőn az ő parantsolattya, minden jó példa és szeretet ellen idefőva bujdosik, mint ha az Isten kezét el-kerülhetné. 3. Ha pedig úgy kell lenni, hogy mirigy es helyen maradván, meg-hal sz, nem magad lé sz ilyen haláloznak oka, nem-is kell azon törődnő; hanem a' te hűféges teremődnek kezébe bátorsággal lelkedet le-teheted, kinek parantsolattya szerént a' te hivatalodban hiven meg-maradtál, és a' J esus Krisztus érdemében mind végig biztál.

Sz. Várnám már ha a' Pestis ellen valami orvóságot mutatnál.

V. Egyik kivált képpé valo titkos mélyféget ez nyavalyának abban láttuk vala oda fel, hogy (a' mint az Orvosok-is köszönfégesben panaszolknak erről) orvóságot vagy igen nehezen, vagy ugyan nem találhatnak. Mert noha tökéletes e' földön az Istennek munkája, s' mind pedig a' természet-

bél

béli dolgoknak egymással valo egyyeféség és közöltelek igen szép rendes és hathatos: de mivel a' bűn rettenetes zurzavart tsinált e' világon, a' többi között az emberi értelemnek és tehetségnek nagy tsorbasága, fogyakozála miatt, vagy nem találthatnak-fel a' jó hasznos orvóságot, vagy a' melyek fel-találtnak-is, alkalmaztatások többire igen boldogtalan és hathatóság nélkül valo. Igen meg-tapasztalhatoképpen veszfűk ezt eszünkbe a' Pestis állapotában, úgy annyira hogy a' mit a' Magyarok egyéb dolgokról szoktak mondani, erre igen közel illik, hogy tudniillik *Isten ennek orvosa*. Mindazonáltal a' minéműs orvóságot mind a' lelki s' mind a' testi Orvosoknak szorgalmatósága keregetett, azokon kívül melyekről eddég-is e' rövid tractában emlekeztünk, (mert e' beszélgetéft mind orvoslásnak tartsad, ha tsak elmédre nézve-is) im még-is némellyeket előhozok, de tsak kevéssé a' mi fel-tőtt czélunk szerént: ha többet kívánsz, főképpen a' külső orvóságokban, az Orvos Doctoroknak patikáját zörgeffed; mindazáltal reá vigyázz, hogy a' nagy bizontalan és kétséges dologban erődet és költségedet mod nélkül ne vesztregessed.

Sz. Mitsdás orvóságot mondhatz tehát?

V. Két rendben vannak azok; mert némellyek lelkiek, (igen bátorságosok és bizonyosok) némellyek tsak testiek; némellyek eleve oltalmazók, némellyek pedig jelen valo nyavalyát orvoslók. A' lelki orvóságot mind eleve oltalmaznak, s' mind pedig ha már jelen vagyon-is a' nyavalya, a' Pestis, hatha-

hathatossan orvosolnak. Illyenek közönsegeffen, mind azok a' módok, regulák, és eszközök, melyek a' bűnös embert meg-térére készítik, abban elő vizsgál; az Istennek meg-haragutt ortzáját engeftelni tanítták, és irgalmasságát az ő szent Fiában reánk alkolmaztatták, minéműeket bűventalálsz a' valóságos *Theologus*ók irásiban: Te mostan csak egynehányat jegyezz-meg; 1. Hints-meg a' te szivedet, lelkedet a' Jéhus Krisztus vérével, a' mint az Izraeliták tselekedének ajtajoknak küszöbeivel, Kijöv. 12. az az, alkolmaztad szegény lelkedre igaz hited által e' te Idvezitődnek elég-tévő igazságát, s' né megyen reád az öldöklő Angyal, Ján. 3. 16. Rom. 10. 13. 1 Cor. 1. 30. 2. Engedj a' te Urad Istened szavának, ha ma hallod azt, menten lágyítsad arra szivedet. Ez orvosságot hogy né vévél az Izraeliták, el-veszének a' pusztaban, Száml. 14. 12. Solt. 95. 7, 8. 3. Valdmeg igaz alázatossággal bűneidet Isten előtt; itéld méltónak magadot ez ő tsapására; és lelkednek buzgo áldozattát, töredelmességét mutasd-bé ő néki, szívbeli imádlágoddal egygyütt. Így tselekedék Dávid a' pestisben, 2 Sam. 24. 17. 4. Igaz jozan-ságot és mértékletességet kövél: mert ez illyen állapotban valo tobzodásért igen haragszik az élő Isten. Lásd Efa. 22. 12, 13, 14. Holott azt mondja az Isten: *hogy midőn ő sirásra és kesergésre hív, azonban őrólm és vigan lakás vagyon. Együnk, igyunk (ugymond) mert holnap meg-halunk. Ez illyen embereknek bűnök meg nem bocsáttatik.* 5. Nyugodjál meg-vastag reménységgel és buzgo szerezetettel a' te Istenednek ál-

dott

dott gondviseletében; fohászkodjál, imádkozzál szüntelen; tégy fogadásokat ő Felsége előtt; főt ha meg-ölis, tsak ő benne bizzál, mert ez-is jodra, idvességedre léfzen, és el-oldatván a' Krisztus léfzen nyereséged. Azonban a' 23. és 25. és 41. és kivált-peppen a' 91. Soltár légyen szüntelen kedves vendége lelkednek és nyelvednek.

Sz. Vannaké testi vagy természetbéli orvosságok?

V. Vannak olyak a' minéműeket eddig talált az Orvosoknak szorgalmatossága, melyek közzül én keveset említek, melyeket tsak könnyé meg-szerezhetz, és sokszor paraszt házadnál-is fel-találhatz; találsz nálok többet-is, ha úgy akarod; mindazonáltal meg-lásd hogy az olyan orvosságokat az elébb említett lelkiekkel öfzve-kössed s' úgy ély vélek, ha élni akarsz, mindeniknek penig hathatosságát ne emberektől se magoktól az orvosságoktól, hanem az Ur Istentől várjad, és midőn valamit használnak, a' ditsőséget adgyad és tulajdonítsad ő Felségének. Az eleve oltalmazó orvosságok, melyeknek hasznok akkor vagyon, midőn még a' Pestis el nem foglalt, kétfélék számlálatnak, Gyengébbek és Erősebbek. Gyengébbek és bátorságosbak az illyenek: Meg-metzett vagy hasított Citrom nedvességével, avagy Lemonyával kend és dörgöld-meg fogaidot, szádot; el-űzi a' bűdösséget. A' jo Terjék-isigé hasznos, midőn étel előtt hat orával illendő mértékkel vétezik-bé. Ha rosa vízzel, vagy etzettel, mosod szádot, orrodot, szemedet, füledet, kezedet,

és or-

és ortzádort, használé véle. A' meg-törött Koriandro-mot, fa hajat és szekfüvet ha szájadban forgatod; és egyéb jó szagu füveket-is szaglaszsz, a' dohot üződ véle. A' rutát ha szaglod, vagy ugyan bé-is vészéd ételben vagy italban, hasznát vészéd. Egy szóval a' mely orvosságok gyengén tisztitnak és a' nemesebb tegokot, úgy-mint szívet, agy velőt, gyomrot, má-ját, tüdőt; veséket erőssítik, e' nyavalya ellen használnak. Illyen nemely scorpio olaj-is, ha azzal tenyeridet, vakszemedet, mellyedet szíved aránt minden nap meg-kened. Kiváltképpen ételben; italban, indulatokban, ágyaskodásokban valo nagy mértékletességet tartis: ez orvossággal bírta régen magát Socrates, midőn a' rettenetes dög-halál az e-gész Afiat csak nem ki-űritette vala, mert ugyan-is akarmidologban valo mértékletlenség el-gyengéti a' szívet s' egyéb belső részeket, és a' nyavalyának bé-vételere könnyű utat ad. Némelly nemzetek egyébkor sem igen mennek-ki hazul üres gyomorral; néked-is jobb főképpen ilyenkor, ha nem mégy addég ki szállásodrol, míg vagy étellel vagy itallal-is belső részeidet meg-erössíted.

Erősebb *preserváló* orvosságok ezek: A' Mithridates Király orvossága, mellyet így tsinálhatsz. Végy hat löt száraz dio beler, négy löt száraz figét, fél löt száraz ruta levelet, egy kis kalán sót. Ezeket apron metélvén vagy törvén, tölts rosa vizet, vagy rosa eczetet, akar penig foska vizet reá. (Némellyek fél löt fenyő magot-is télsznek hozzá,) Es midőn ez mind jól össze-timporálodott, végy-bé minden reg-

gel

gel éhomra egy-egy kis dionit, vagy egy jó öreg magyarorit, benne, azt tartják hogy az nap semmi méreg néárt, sem a' pestis. Jók ezek-is: A' barvasznak farva vagy fívebéli tsontotskája, apró törve és italba bé-véve, Ismet a' fenyő mag, üröm, veronika, pápa fű, angelica, örvény-gyökér, fog-hagyma, pimpi-nella, ördög harapta fű, cámphora, smaragd, &c. Némellyek önnön vizelletekkel-is élnek minden reg-gel. Reá vigyázz penig hogy illyen és hasonlo kemény orvosságokkal igen szép mértékletessen élly; mert ha idő előtt felettéb el-vesztegeted magadot a' kemény orvosságokkal, midőn osztán a' nyavalyába esél kevés orvosság használ. Ha mind azonáltal tudatlanságból vagy egyéb okból bőven találál vélek élni, midőn már benne vagy a' nyavalyában, pestis-ben, bár kettős mértékkal vegyed azokat az orvosságokot, mellyeknek egyéb aránt csak felével érted volna meg, hogy annál-is inkább és hamarébb meg-győzettesék a' nyavalyának ereje.

Sz. Mondgy ollyakot-is mellyek magát a' nyavalyát orvosollák;

V. Jollehet azok-is mellyeket eddég emliténk, nagy részént a' jelen valo pestist-is orvosollák; de mégis kedvedért írjunk-le kettőt hármat. *Commerciállyák* nemellyek hogy a' meg-mirigyefedet ember menten eret vágasson, vagy purgatiót végyen; de igen szemeffen meg kell látni, mitsodás idejű, *temperamentomu*, erejű a' beteg; mert gyakorta e' nyavalyában mind ér vágás' mind purgatio többet árt mint használ. Némellyek a' meg-készített arany

vagy

vagyezüst gléret dicsérik igen, meliyet így csinálhatz: Törd-meg az arany vagy ezüst gléret szép apron, tedd szoros szabású száju edénybe, tölts bort reá, és az edény száját jól be-dugván, hadd álljon vesztég egy étzaka. Másnap igen békgyengén bürdle a' levét, és abban éhomra igyál. Bátorságosabbigy mint magát a' gléret vennéd-bé, melly-is magán igen erős. Probáld-meg ezt-is: Mostan fejt téjbe, melly még meleg, borsáld-bé lábaidot, száraidot, ha meg-mingyesedél meg-aluszik a' téj, és így vonnya a' mérget. Haa' mirigy tso moja nő, egy Diachyló nevű fialtrom, sőt a' sült vereshagyma-is meglágyittya, érleli és nyittya. Tanátsollyak azt-is, hogy legyen mindenkör a' házban magas helyen fel-függesztve egy réz edény, tele vízzel; ha mérges aér vagyon a' házban, hozzá vonfza, melly-is a' viz finén, azt mód-ják hogy mint valami sir meg-tettzik. Azonban né-melly jó fagos füvekkel és egyébbel nem árt a' házat meg-füstölni. De efféle paraszt orvosságokat eleget tud a' kötség-is, az öreg aszfzonyok-is itt né tudatlanok. Mindazáltal több dolgaid között e' paraszt ver-leket-is meg-olvashatod:

*Præservant fims, nux, ruta, à peste & acutum,
Jeyno cum sunt gutture sunt a sinul.
Aëra suffitu purgant, quo Pruscia mittit
Succina, juniperus, tum Zedoaris odor.
Et nares oleo, quo scorpius, illine, merfus,
Et pilulas Rusi sapius inde vora.
Si plethora gravat, purgetur sanguis & alvus;
Lata age, concubitus, balnea, vna, fuge.
Alinum cornu, santonica, myrrha, corallus,
Cum crocâ antidoto, theriacq; juvant. &c.*

Sz. Miért éllyek ez avagy más orvosságokkal? hiszē olyan értelemben vagy, hogy meg-változhatatlan és mozdulhatatlan az ember életének határa: mikor Isten el-hozza az orát, csak meg kell halnunk, akarmint doctozzuk magunkot?

V. En-is azt kérdelem tőled, Miért élsz ez vagy amaz étellel, itallal? hiszem te-is olyan értelemben vagy, hogy nem élsz e' világon mind örökké, hanem meg kell egyszer halnod. Láddé melly balgatag okoskodás ez illyé! Vedd észedbe azért, 1. Meg-változhatatlan és meg-mozdulhatatlan az ember életének határa, ha az Istennek meg-változhatatlan akarattya-ra viszed, mert az ő végezése és tanátsa soha meg né változik, meg sem mozdul, tehát az ember életének határa sem, mert annak meg-szegezése vagy le-tétele innen függ. Ha pedig ezen határt a' közben forgo dolgokra, okokra és eszközökre alkalmaztatod, változónak és meg-mozdulhatónak mondhatod: mert az Istenen kívül minden dolgok változhatók természetek szerént önnön magokban. 2. Ugy vagyon, meg kell halnunk mikor a' rendelt ora el-jő: de mivel nem tudjuk mikor lépzen az, (hanemha az Isten rend kívül valakinek meg-jelentené) tartozunk tel-lyes tehetségünk szerént minden jó eszközökkel életünknek oltalmazására és meg-tartására vigyázni. A' titkok legyenek a' mi Istenünké, a' ki-jelentett dolgok miénk és a' mi fiainké. Dent. 29. v. 29. 3. Sőt ha szintén tudunkra volna-is minékünk életünk végének ideje, de még-is a' jó eszközökkel való élésre köteleztetnénk. Sz. Pál Tsel. 27. tudja vala az Isten.

jelentése által, hogy senki el nem veszne azok közül, kik ő véle együtt vesződnek vala a' tengeren, még-is az eszközöket nem tartá semminek, azt mondván a' Századosnak, hogy *ha a' hajók a' hajóban nem maradnának, ők meg nem tartatbanának*. Eze-kiás király tudja vala, hogy amaz ő betegsége után, Efa. 38. tizenöt esztendőt élne, mindazonáltal az ő élete tartásának eszközeit, ételét, italát, és egyéb alkolmatosságait el nem mulatta. 4. A' jó orvosságok Istennek áldomái, illendő háládatossággal és betsú-lattal kell tehát azokkal élnünk, midőn a' szükség kívánnya: mellyek ha használnak, alázatossággal köszönnük-meg Istennek; ha pedig nem fognak semmit, fő: veszfizük eszünkbe, hogy életünk határa ugyan csak el-közelít, így sem haszontalan a' mi isten-szorgalmatosságunk: mert bátor szível vagyunk az Ur előtt ez aránt-is, hogy az ő parantsolatya fze-rént a' menyire lehetett az eszközökkel éltünk, azokot meg nem utáltuk, és így bizodalommal vár-juk azt a' mennyei örvendetes boldogságot, holott efféle orvosságra többé szükségünk nem lészén.

Sz. Nem változhatiké hát meg tellyességgel a' mi életünknek határa, hanem csak meg kell halnunk, midőn Istenről rendelt oránk el-jó?

V. A' mint értelmünket rövideden megmagya-rázók, úgy semmiképpen meg nem változhatik. Ne érts mindazáltal itt olyan Rendelést, vagy *Fatumot*, mellyről pogányi módon beszéltetnek némellyek, mint ha maga-is a' szent Isten az alá volna rekesztve: se ne úgy érts (a' mint hazudva főgják reánk

némel-

némellyek) mint ha az Isten végezése vagy rendelése minden közben forgo szabadon vagy természet, szükséges, lehető vagy változó eszközöket ki-rekesztene. Mert mi az Istennek, valamely dologról, úgy-mint végről való rendelését, nem szakasztjuk-el az eszközökről való rendelésétől. Példának okáért el-rendelt az Isten némellyeket az örök életre, tehát annak eszközeire-is. El-rendelte hogy némelly ember, nyeléből ki-esett fejsze miatt haljon-meg. Törv. 19. Kijöv. 21. tehát a' fejszével vágó embert, főt a' fejszét, az erdőt, a' fát, az orát-is arra el-rendelte volt: a' mint maga-is az Iste bizonyít erről a' meg-irt helyen. Ez arántiélhetz egyéb halálnak nemeiről is.

Sz. Meg-bizonyíthatnádé, hogy az a' mi életünknek határa, Istennek megváltozhatatlan és meg-mozdulhatatlan akarattyaiból vagyon, és erre nézve azt senki sem meg nem előzheti, sem által nem hághattya?

V. Noha e' kis tractában nem volt szándékunk, hogy efféle dolgokhoz-is nyuljunk: mindazáltal mivel e' nehézségnek el-igazítása, a' mi célunkhoz és beszédünkhöz közel jár, és egyfers'mind fok fé-le vallások és vélekedések miatt, szo erről gyakorra esik, erősfegsük-meg szent Írásból és fundamentomokból a' mi értelmünket, annakutánna az el-lenkezőknek pántolódásokra felellyünk-meg: mindeniket pedig tselekedjük mentől rövidebben lehet.

Láffuk a' mi erősféginket.

I. Mert az Istennek hatalma, akarattya, tselekedete forog minden dologban, valami valahol lészén.

ízen. (Nem szollunk itt most a' bűnről.) Olvasd meg ez helyeket, Rom. 11. 39. *ő tőle, (az Istentől) ő általa, és ő benne vannak mindennek.* Siral. 3. 37. *Kitsoda szol (valamit) hogy meg legyen, ha az Ur nem parantsolta?* v. 38. *Nem a' Felsegesnek szájából (parantsolattya) jóé-ki minden gonosz (bűntetés) és jo?* Eph. 1. 11. *Mindenekeket tselekeszik az ő akarattyanak tanársából.* Péld. 16. 4. *Mindenekeket tselekedett az Ur ő magáért, az istentelent is a' gonosznak (bűntetésnek) napjára.* Láddé itt semmit ki nem fog az irás az Istennek hatalma; akarattya, és tselekedete alól, tehát az ember életének meg-határozását sem.

II. Mert az ember életének bizonyos el-rendelt ideje, száma, határa, és mértéke vagyon Istennél, Predik. 3. 2. *Ideje vagyon a' születésnek, és ideje a' meg-halásnak.* és v. 1. *Készített vagy rendelt ideje vagyon mindennek.* Job. 14. 5. *Az ő napjai rövidek, (meg-mettzettek) az ő hónapinak száma te nálad, határt (rendeléseket) tsináltál néki, és által nem hágyja.* Es a' mint Boldfár Királynak s' az ő országnak életét és mivoltát az Isten meg-számlálta és mérte volt, Dan. 5. 25, 26. nem különben vagyon minden embernek ez aránt dolga. Szent Pál is azt mondja, Tselek. 17. 26. *hogy az Isten az egész emberi nemzetséget egy vérből teremtetten, hogy lakozniak e' földnek egész szinén, el-rendelvé az időnek alkolmatoságát, és az ő lakásokot meg-határozván.* Tudta Dávid is hogy bizonyos az Istennél az ő életének száma és mértéke, Solt. 39. 5. *Jelents-meg Uram*

am nekem az én végemet, és az én napimnak mértéke menyí legyen — v. 6. Imé egy tenérnivé törted az én napimot, és az én időm úgymint semmi te előtted. A' Jéhus Kristus halálának is bizonyos meg-határozott orája volt. Lásd Ján. 7. 30. és 12. 23. 27. és 13. 1. Luk. 22. 53.

III. Mert az Isten kezében, az az, meg-változhatatlan tanársában és el-bonthatatlan hatalmában (Tselek. 4. 28.) vagyon az idő, az élet, az halál, Tselek. 1. 7. *Nem tiétek tudni az időket és alkolmatoságokat, melyeket az Atya az ő hatalmába tört-le.* Es c. 17. 28. *ő benne élünk, mozgunk és vagyunk.* Solt. 31. 16. *Te kezeden vannak az én ideim.* A' mi fordítunk így: — *az én életemnek napjai.* Solt. 68. 21. *Az Urnál vannak az, halálra való ki-menetelek.* E' fzerént vagyon a' betűben. Deut. 32. 39. *Nintsen Isten én kívülem: én ölök és én elevenítek.* Így szól az Anna is, 1 Sam. 2. 6. Erre nézve mondatik már Predik. 8. 7. *Nintsen az embernek hatalma az ő halálának napján.* és c. 9. 12. *Nem tudja ember az ő idejét.* T' tehát bizony tsak az élő Isten az, a' ki a' mint tudja, úgy tanársában, és végezett decretomában tartya, és hatalmával meg-határozta a' mi életünknek napjait, melly célon soha által nem mehetünk, sem innen azon nem maradunk. Mert a' mint hogy maga az Isten meg nem változhatik, úgy az ő tanatsa és akarattya is. Lásd Esa. 46. 10. *Az én tanatsom meg-áll.* Péld. 19. 21. Jak. 1. 17. *Kinél (az Istennél) nintsen változás, vagy változásnak árnyéka.* Mal. 3. 6. *En Jehova meg nem változom.* Láddé azért valakik itt

a' miértelmünk ellen vannak, azoknál mind az Isten s' mind az ő szent tanácsa változando.

IV. Mert sok ezer embereknek idejeket, életeket, halálokat, valamint Isten meg-jövendőlte, és mondotta, úgy lőtt. Tehát Istenre nézve minden embernek élete határa meg-változhatatlan. Meg-mondá az első világokról, Ter. 6. 13. *El jött minden testnek vége előmbé.* El-is-vefze mindē test a' Noe tselédin kívül. Meg-mondotta vala Mósesnek, Aronnak, a' pusztaban az Izraelitáknak, Eli Papnak s' a' fiainak, Jeroboámnak s' maradékinak, Josiáfnak, Sedechiáfnak, Boldisáfnak, &c. halálát, és mindenben úgy lőn. Hasonlóképpen minden világon élő embernek életének végét meg-mondotta az Isten, s' úgy lőtt s' léfzen. Mert noha szoval valo beszéddel mindeneknek halálókoráját ki nem kiáltotta, mindazáltal az Istennek bölts végezése, tanácsa, belső beszéd ő nála, mellyet valamint fel-tőtt, el-rendelt ő Felfége, úgy megyen véghez, senki azt meg nem változtathatja.

V. Mert az Isten bizonyos és el-mettzett renddel kezdi, igazgattya, és végezi az embernek életét, annak folyását, részeit, tselekedetét, ki-menetelét, Job. 23. 14. *ő (az Isten) viszi véghez az én felőlem való rendelést.* Az Isten igazgattya az embernek fogantatását, Solt. 139. 15. Job. 10. 10. születését, Solt. 22. 10. és 71. 6. gyermeklégét, Solt. 8. 3. iffiúságát és koroságát, Solt. 71. 5, 6. vénségét, Solt. 71. 17, 18. egészségét, Job. 33. 18. Solt. 106. és 107. ételét, italát, ruháztatást, lakását, járását kelését, lépését, fekvését,

vését, gazdagfágát, szegénységét, boldogságát s' boldogtalanfágát; országoknak, nemzetségeknek el-plántálását, és ki-gyomlálását, pusztulását, &c. a' mint a' szent irás rakva ennek bizonyításával: gondolodé tehát, hogy a' ki mind ezeket hathatofson igazgattya, az embernek halálát-is, annak modját és oráját nem igazgatná?

VI. Mert az Isten gondviseléséből és igazgatásából vannak még az aproték dolgok-is. A' mi hajunk szálai számán vannak ő nála, Mat. 10. a' madarakra, verebekre; fűvekre, liliomokra ő Felfége visel gondot, Mat. 6. és 10. Luk. 12. 6. Solt. 147. és minden egyéb állatokra-is, Solt. 104. és 145. úgy hogy azoknak mind életek s' mind halálok az Isten kezéből légyen: hát az embernek élete s' halála nem onnan volna? Ha onnan vagyon, vallyon bizonytalan és változo lehetne?

VII. Mert a' Jesus Kristusnak utolsó ítéletre valo el-jövele változhatatlanul el-végeztetett és meg-határozott, Tselek. 17. 31. *Napot rendelt, mellyen meg-ítéli e' világot igazságban.* Tehát külön-is kinek-kinek halálára meg-máfolthatatlanul jő-el a' Kristus. Következik innen-is: mert mind a' köszönfeges ítéletre, s' mind penig kinek-kinek halálára valo jövetelét a' Kristusnak, meg-eggyező könyű-állo dolgokkal adja-ki az irás. Lásd 1. Pet. 3. v. 10. *Az Ur napja el-jő mint a' lopo.* Veld-őszve Jelen. 3. 3. *El-mégyek te hozzád (a' Sárdisbéli őr-állohoz) mint a' lopo.* Helyesen szol ehhez Chrysostomus Homil. in 1. Theff. 5. 2. *Nem tsak ama' köszönfeges*

Nap (ugymond) *hanem kinek-kinek tulajdon napja is úgy jó-el, (mint a' lopo) mert ez amannak nyomdokát követi, mivel a' mit ama (nagy nap) közönségesen tselekezik, ez azt rész szerént (külön) viszi véghez.*

Több erősséggel is bizonyíthatnók az Írásból e' valóságos igazságot, de legyen elég ez mostan: a' minéműs ki-fogások, tsavargások vagyon pedig itt némellyeknek, nem méltó hogy azokkal időt és papiroffat töltsünk; tsak e' fundamentumokat gyökeressen verd-bé elmédbe, ne fély hogy akarmelly tévelygésnek fele meg-tántoritson, vagy fel-forgasson.

Sz. Bizonyíthatnáde külfő erősségekkel, hogy az ember halálának orája ilyen szoroffan meghatározott Istentől?

V. Meg lehet, mert az Íráson kívül-is (nem az ellen) mind az egyenes okoskodás, s' mind a' helyesb értelmű emberek írása olly fontos itt, mellyet szemtelenség nélkül meg nem vehetni.

I. Minden történetből első dolognak (a' mint szolunk) vagyon valamelly szükségés és meghatározó oka. De némelly embernek halála történetből esik. (mi reánk nézve) Azért vagyon szükségés és meghatározó oka, az pedig más nem lehet hanem az Isten, ki-is ugyan maga téfzen bizonyfágot, Kijöv. 21. 13. hogy a' történetből, nem szánt szándékból meg-öletett embert ő *vetette a' meg-ölnék keze eleibe.* Immár ha az ilyen halálnak nemében ilyen határozóképpen forog az Istennek keze, miért nem a' többiben?

II. Mert

II. Mert minden valóságos tudomány bizonyos. De minden halálban forog az Istennek tudománya. Az az, nintsen tsak egy halál-is, mellyet az Isten nem tudna. Azért az halál Istenre nézve bizonyos; ha bizonyos, meg-is határozottatott ő tőle.

III. Mert ha nem Isten határozná-meg az halált, hanem más valaki; volna valamelly valóságos dolognak Istenen kívül fő és első szerző oka; de azt mondani és érteni görombafág.

IV. Mert ha más határozná-meg az embernek életét, tehát az Isten tudománya és akarattya mástól függene. Oka mert másunnan tudná-meg az Isten ez ilyen dolgot, nem magától; ha a' teremtettt állat azt akarná, ő-is úgy akarná. Láddé a' meg-foghatatlan Istent teremtettt állattá téfzik ez eszes emberek, a' romlando embert pedig Istenné.

V. Mert soha nintsen az Istennek *hával* való végezése: mert noha az ő külfő ígéreti, fenyegetési, &c. *hával* vannak fokszor, de soha nem az ő örök végezése. Holott azért az ember halála Istennek végzésében vagyon, meghatározottnak kell lenni, nem ingo-bingo *hával* valonak.

VI. Mert tsak egy ember-is meg nem határozhattya magát, még tsak tselekedetét-is végesen, tehát életét sem; tehát tsak az Isten a' véges határozó. Mert hogy némellyek meg-ölik magokat vagy másokat, nem ők határozzák-meg azzal az életet, hanem tsak eszközözi, a' meghatározó Isten bólts és tsudálatos titkos tanátsának, mellyel a' bünt-is megengedni, és a' büntetést valóságoson el-hozni végezte.

gezte. Egyébként ha volna a' dolog, nem mondat-
hatnék ó Fellege élet és halál Urának.

VII. Mert még a' fétetben járo tudosb pogá-
nyok és vakoskodo Sidok-is, mikor ez aránt eszekre
tértenek, (egyébha eleget gorombáskodván) val-
lást tőttek az igazságról. Csak keveset említek. Ci-
cero in Catone azt mondja hogy *Omnium aetatum
certus est terminus*. Az életnek minden ideinek bi-
zonyos határa vagyon. Pindarus Ode 12. τὸ γε-
μίσσιμον ἔπαρξον. A' felső végezés el-kerül-
hetetlen. A' Törökök szájában szüntelen forog
amaz: *Gelur jestlan bassima*. Az irás jó fejedre.
Az az, Valami meg-iratott s' el-végeztetett felőled,
annak bé kell telni. Ama' nagy Rabbi Majmoni-
des így ír egy levelében: *A' mit a' Philosophusok
történetnek (vagy szerentsének) mondanak, mi
nem mondjuk azt történetnek, hanem azt a' dolgot
annak akarattjától és tanátsától függeni, a' ki szol-
lott, és lőtt e' világ*. R. Selomo Jarchi a' 31. Sol-
tárnak 16. versét magyarázván így szól: *A' melly
idők által-mennek én rajtam, az Isten szája (paran-
tsolattya) és decretomi szerént vannak*.

A' keresztyén Doctrok a' mi értelmünkön
vannak; Augustinus lib. 6. de Genes. cap. 17. azt
mondja Ezekias Király felől, hogy midőn neki E-
faiás cap. 38. halálát meg-jelenténé, *El-végezte va-
la*, ugymond, életét némelly also okok szerént, de
azok szerént, mellyek az Istennek akarattjában és
eleve-tudásában vannak — akkor végezé-el életét,
mikor

mikor ugyan meg-hala. Hieronymus Epist. ad He-
liodor. *Eleve kell (ugymond) arról gondolkod-
nunk mik leszünk valaha, és hogy (az halál) vagy
akarjuk vagy nem, távolabb nem járhat*. Balás Do-
ctor így szól: *Az halált el-hozza (Isten) midőn
ez életnek határai el-telnek, mellyeket eleitől fogva
minden ember környül rendelt az Istennek igazságos
ítélete*. Sőt magok-is az emberek, kik az Istennek
végezése és gondviselése felől néha külömben érte-
nek és szolanak, midőn ki-kopnak az eszközökből,
orvosságból, kényszerítettnek meg-vallani, hogy
Isten keze forog az halálban. *Isten ellen* (így szol-
nak) *nem tehet ember semmit*. Nints orvosság az
halál ellen. *Mi csak szolgák vagyunk, Isten az élet-
nek s' halálnak Ura, &c.*

Sz. Mondhaté valaki ezek ellen? mert úgy tet-
szik hogy keresztyén ember elméje ez Isten végezé-
séről való értelemben meg-nyughatik.

V. Nints olly igazság, melly ellen az hazugság
attya fal-törő kofokat keresni nem igyekezett. Ez
ellen-is mozdítottak némelly agya-furt eszközi va-
lamit, s' még penig a' szent Irást-is félre tekervén,
nem tsak az okoskodással élven vízfűzfűl: én egy-
nehányat hozok tsak elő rövid feleletekkel együtt.

Igy okoskodnak azért:

I. *Ha illyen meg-változhatatlan volna az em-
ber életének határa, nem mondathatnék az, hogy
az Isten meg-hosszabbította az éret felőknek éle-
tét. De erről világos irás vagyon, Kijöv. 20. 12.
és 43. 25.*

F. Erre azt mondom, 1. Nem hiheti azt soha a' kinek elze vagy, hogy egyátallában minden ki-fogás nélkül ígérne Isten az őtet félőknek hosszú életet, hanem oda kell érteni, hogy ha az ő ditsőségére és az őtet félőknek idvésegekre szolgál: mert egyéb aránt fokszor nem áldás, hanem büntetés volna a' hosszú élet, a' mint ezt bizonyította avagy csak a' Jolias halála, 2 Kir. 22. 20. Erre nézve mondja Salamon Pred. 7. v. 12. *Jobb az halálnak napja a' születésnek napjánál.* Esa. 57. 1. *A' gonosz (veszedelem) elől szedetik-el az igaz.* 2. Mivel az Isten-félő embernek e' világi élete után örök élete következik, úgy magyarázza az ilyen ígéretet: *Az Isten meg-hosszabbította az, én életemet e' földön, vagy ennél-is jobb életet ad.* Ugyan-is mitsoda hiba esik a' dologban, ha a' kitsiny helyébe nagy és sok adatik, főképpen ha hával vagy az ígér? 3. Nem változik tehát meg ez aránt az ember életének határa felől való Isteni végezés, hanem az adatik előnkbe, mitsoda derék eszköze vagy e' világi élet idvéseges hosszabbulásának, vagy ha ez nem lészén, az örök boldogság el-vételének, ilyen eszközön pedig az Isteni felelem, születiknek tisztelti, &c.

II. Ha az az értelem igaz volna, (azt mondják) nem fenyegethetné az Isten az engedetleneket és gonoszokat hamar és hirtelen halállal: de nyilván fenyegetőzik. Törv. 28. 20. és 30. v. 19.

Az őt-

Az ötvenötödik Soltárnak végén pedig világosan mondja a' Dávid, hogy *a' vérengező és tsalárd emberek félig sem viszik az ő napjokot.*

F. Ez az okoskodás azt teszi-fel, hogy nem fenyegethet Isten senkit, hanem csak bizonytalan és meghatározatlan dologgal, a' minéműs ez értelem szerént az halál. Továbbá, azt akarja veled elhíttetni, hogy ha az engedetleniség oka némelly hirtelen halálnak, tehát oka az Isten örök tanácsának is; de különben vagy az állapot: mert a' véges, idő szerént való dolog oka lehet valamely esetnek, úgy mint a' latorfág a' hirtelen halálnak, de nem az Isten örök végezésének, melly noha meg-változhatatlan, mindazáltal az ígéretek, fenyegetéseket, és egyebeket a' magokban változó teremtet állatok között valósággal fundálja. A' Dávid bizonyítást a' mi illeti, hogy *A' vérengező és tsalárd emberek félig sem viszik az ő napjokat,* jegyezd-meg 1. Né érthered ezt tulajdonul és átalán-fogva, az Istennek végezésére és decretumára nézve: (mert abban nints feligítés vagy hosszabbítás) hanem ez ilyen embernek természetire, testének és szerentséjének boldogságára nézve, a' ki ezek szerént még tovább élhetett volna. Lásd Pred. 9. 11. 2. Hosszú időket, sok esztendőket téfznek-fel fokszor a' gonoszok, Luk. 12. 19. mellyeket midőn végig nem érnek, helyesen mondatnak életeket félben hadni. Így mondatik *Vagyon-nak lenni*, a' mi csak valami vélekedés és haszontalan biztatás szerént vagy valakinél, Mat. 13. 12. *A' mi vagyon el-vétetik tőle,*

az az,

az az, *Luk. 8. 18. a' mi láttatik lenni.* 3. Sokáig élnek (igaz dolog) néha a' gonoszok is, midőn az hivek hamar el-szedegertetnek: de ez a' külömbfég, hogy a' gonoszok élete; oktan baromi élet, 2. Pet. 2. 12. halálok is olyan, Solt. 49. 15. 21. Valóssággal nem élnek tehát; hanem csak felbe szagattyák az ő idejeket: az hivek pedig itt is Istennek élnek, (tehát igen hosszú életek vagyunk) és midőn meg-halnak, az Urnak halnak-meg, és így élnek örökké, Rom. 14. 7, 8. Kévnának el-özlattatni, Phil. 1. 23. el-alunni, mint szent István, Tsel. 7. 60. és a' nyugodalomba bé-menni, Efa. 57. 2. de a' gonoszok állapottya nem ilyen, Pred. 12. 13.

III. Salamon intését is hozzák-elő, ki így szól Pred. 7. 17. *Ne istentelenkedjél feletté, és ne légy esztelen: miért halnál-meg a' nem te időben?*

F. Nints itt is femmi erősségek az ellenkezőknek, 1. Mert az istentelen nem az ő idejében mondatik meg-halni, a' természetben forgo okokra nézve, melyekre nézve még tovább élhetett volna, de azt valamely vesztély el-mettzette az Istennek tanásából. 2. Mert az hitetlen akarmenyit ilyen, de mivel jószág nélkül, kegyesség nélkül él, átokban marad az ő neve s' emlékezete, mely időt ő né tartott övének. Lásd Efa. 65. 20. Solt. 49. 12, 14.

IV. *Ezekiás halálának orája meg-változik, Efa. 38. 2. Kir. 20. Tehát mások is meg-változhatnak.*

F. Ha el-végezte volna Isten, hogy akkor haljon meg Ezekiás, mikor néki Esaiás által a' testaméntum tétel felől izene, változó volna az Isten végező-
le, sőt

Te sőt maga-is, de azt keresztyén ember az Iste az s' irás ellen; Mál. 1. Jak. 1. nem mondja. Ez izeneti azért az Istennek, nem az Ezekiás ackori halála felől való decretoma, hanem oly fenytése és ki-jelentett tettése, mely kiváltképpen ez három pontra néz. 1. A' nyavalyának erejére, mert oly miúgyes nyavalya vála Ezekiafón, hogy ötlet meg-ölheté vála, a' mint ki-tettrik Efa. 38. 1. *Mert te (u. m.) meg-halál, vagy halott vagy te.* Sid. Met. att. Maga is meg-vallya Ezekiás v. 10. 2. A' Király bűnös érdemére, mert a' mint 2. Kron. 32. 25, 27. ki-tettrik, igen hajlando volt a' szegény Ezekias, a' többi közt a' kevélységre; (melly is sok bűnököt foglal magába) és e' vétek elgedendő okot adhatott az Isten fenyegetésére s' az halálra. Meg-vallyák ezt még a' Sido Rabbik is, e' dolgot magyarázván. 3. A' véget meg-előző időszak-re is néz ez izeneti; mely az igaz meg-térés és buzgo könyörgés, mert erre nézve is né általánfogva való fenyegetés volt ez, hanem hával való, mint a' Ninivébeliek ellen, Jon. 3. 4. *Még negyven nap (vagyunk) és Ninive el-süllyed.* Tudniillik ha meg nem tér. E' pontokra nézve azért így magyarázható ez Ezekiashoz való izeneti, *Te Ezekias, a' te nyavalyádna és bűnödnek olly ereje vagyunk, mely miatt meg-halhat: ha tsudalatozzon abból én meg nem gyógyulak, s' te is jobban hozzám nem fordulsz.* De a' gyógyulás felől való igéretét Isten meg nem jelentette akkor, hogy annál is buzgóbban ébredjen fel a' király; és így nem az el-rendelt halála oráját akarta néki meg-változtatni, hanem magát buzgóbb meg-térésre. Sokszor tselekezik így az Isten (az ő tanásának változása nélkül) ki-jelentvén az ő akarattának egy részét, mellyel embert fel-serkentse, vagy egyszer mind engedelmességre kötelezze, mely ki-mutatódván, meg-jelenti több részeit; is akarattának. A' mint az Abrahamnak Iák meg-áldozásában való dolga is mutatya, Gen. 22. Sid. 11.

V. *Ha egy meg-határozott orája vagyunk az ember halálának, hogy halhatanak nemelylek többször meg? mint Lázár, Japna leánya, Sareptabéi aszszony gyermeke, &c.*

F. Valamenylizer s' valamint hal-meg az ember, az Isten tanásában vagyunk. Rend szerént s' többire egyszer kell ugyan telti halállal meg-halni, Sid. 9. 26. de ha Isten úgy akarja, rend kívül többször is meg-halhatni a' mint vannak példák.

V. I. *Ha nem kell életünkön könyörgeni, s' bűnökkel élni.*

4. AZ EMBER ELETE HATARAROL.

Igy szabad akaratból semmit nem tselekedhetni, ha minden az Isten határozza tselekedzik, és a' dolgok meg-változása lehetetlen.

F. A' hitek nem azért könyörögnek, hogy az Isten végezését meg-változtassák, hanem hogy kötelelősegeket, hiúságokat ezzel-is meg-mutassák, és hittel s' könyörgeffel vegyék az Isten jóvoltát, 1 Ján. 5. 14. A' jó eszközök nem ellenkeznek az Isten akaratával, ű abból származnak. Halládé hogy Ezeekias is elzendeig való életéről bizonyos idő, még-is beköték figével a' mirigyos fekélyt. Az ember akaratya Istenről függ ugyan (egyéb aránt nem volna teremtet állat) de azonban szabadon forgodik a' maga tselekedetiben, mert annak szabadlágát Isten el nem boniya. Az Isten tselekedzik ugyan mindent mindenben, ugy mint felső ok, Tsel. 17. 28. Eph. 1. 11. mindazáltal a' teremtet állat is munkálodik, kiki az ő tulajdon formája szerént, Istenről vőtt erő által. Az Istenre nézve, valamin ő el-végezett, az meg-változhatatlan, az külsőben nem lehet: de egyizers' mind azon dolog lehetős, magára és a' közelebb való alfo okokra nézve. Es mivel mi az Isteni tükös végezését nem tudjuk, valamig nem látjuk végér a' dolognak, arra ugy mint így vagy amugy változhatóra, tartozunk ha mondunk vagyon benne, keresztyéniképpen vigyázn.

VII. Ha az Isten végezésétől lesz minden, Isten lenne okok bűnöknek: mert néha ki részegség, ki vakmerőség ki maga keze miatt hal-meg: ezek penig igen nagy bűnök. Ezt így próbállyák-meg: mert tudniillik, valamelly dolgot tsallhatatlannul bűn követ, oka az a' bűnek, sőt maga-is bűn az.

F. Vedd észedbe. Valami jó dolog vagyon valahol, elrendelte s' végezte azt az Isten, nem tsak hogy legyen, hanem hogy magis tselekedje; valami gonos vagyon pedig, azt-is elvégezte, de né hogy maga tselekedje, mert bűnt gyűlöli ő Isten ő. Solt. 5. hanem hogy a' vétkező teremtet állatnak tselekedni meg-engedje, Tsel. 14. 16. Így engedi-meg a' gonos részegséget, gyilkosságot, &c. és azokat néha méltó halállal bünteti. Itt azért a' bűn az emberé, a' büntetés Istené. Az okoskodást a' mivel próbállyák oktalanság: mert ugy a' mi életünkert ado s' rarto gondvilátsa is Istennek, bűnek oka s' bűn volna, mivel romlott állapotunkba azt fok bűn követi. Bűn volna a' házaság bűn az Evangeliú, mert ezeketis bűn követi. Mal. 2. 2 Cor. 2. Mat. 10. Né mind szerző ok azért az, a' mi né okozoképpé követ valamelly dolog. Erről málfzor többet. Isten hozzád.